Чулацам

Кхеторан кехат……..3

«Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предметан йукъара характеристика….4

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Іаморан Іалашонаш…….6

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан чулацаман линиш……7

Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг…8

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан чулацам……9

1 класс…….9

2 класс……14

3 класс……18

4 класс……21

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тІегІанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамІаш …24

Личностни жамІаш……24

Метапредметан жамІаш……26

Предметан жамІаш……29

1 класс…….29

2 класс…….31

3 класс…….32

4 класс…….34

Тематикин планировани…….....37

1 класс ……37

2 класс…….49

3 класс…….58

4 класс…….65

ЙУХХЕДИЛЛАР ……..70

КХЕТОРАН КЕХАТ

Лелаш долчу нормативан-бакъонан документашца догIуш, нохчийн мотт (оьрсийн мотт а санна) Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттан статус йолуш бу (2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.). Иза нохчийн халкъан оьздангаллин коьрта хьал а ду, дешаран хьукматашкахь дешаран предмет санна хьоьхуш а бу.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан программа (кхидIа Программа) кхолларан бух бу хIара нормативийн-бакъонийн документаш:

- Россин Федерацин конституци (26 статья);
- 2012 шеран 29-чу декабран №273-ФЗ йолу «Россин Федерацин дешаран хьокъехь» Федеральни закон (5, 8, 12, 14 ст.) (02.07.2021 ш. ред.);
- 1991 ш. 25 октябран № 1807-1 йолу «Россин Федерацин халкъийн меттанех» Федеральни закон (2, 6, 9, 10 ст.) (11.06.2021 ш. ред.);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт, Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021 ш. 31 майхь № 286 йолу омранца чIагIдина долу;
- Кхетош-кхиоран герггара программа (къобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан мотт хьехаран концепци (Россин Федерацин серлонан Министерсвон коллегехь чIагIйина 2019.10.01);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггара программа (къобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18.03.2022 ш. № 1/22 йолу протокол);
- 2003 шеран 23 мартан Нохчийн Республикин конституци (09.01.2022 ш. хийцамашца);
- 2007 шеран 25 апрелан № 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.);
- 2014 шеран 30 октябран № 37-РЗ йолу «Нохчийн Республикин дешаран хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 N 13-РЗ ред.);
- 2020 ш. 17 августан № 180 йолчу «Нохчийн Республикин дешар кхиор» Нохчийн Республикин пачхьалкхан программина хийцамаш йукъабалоран хьокъехь» Нохчийн Республикин Правительствон Постановлени (2022.03.17 бинчу хийцамашца);
- Нохчийн Республикин тIекхуьу чкъор син-оьздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а

йукъара концепци (тІечІагІйина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 14.02.2013 ш.);

- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьртачу бакъонийн гулар тІечІагІйарх №83 йолу Указ (тІечІагІдина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 2020 шеран апрелан 29-чу дийнахь)
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чІагІйина 2022.05. 12 № 3 йолчу Іилманан Советан кхеташонехь);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьрта бакъонаш /Джамалханов З.Д., Мациев А.Г., Овхадов М.Р., Халидов А.И., и.д. кх. – Соьлжа-гІала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2022. – 64 а.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан йукъара характеристика

«Нохчийн мотт» дешаран предметан герггара белхан Программа йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программаш кхочушйечу организацешна (хьукматашна) хІоттийна йу.

Школан дешаран хІинцалерчу тенденцешна а, Іаморан жигарчу методикашна а тІехьажийна йолу «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан программа хІотторехь хьехархошна методикин гІо лацаран Іалашонца кечйина йу хІара Программа.

Белхан Программо хьехархочун аьтто бийр бу:

1)нохчийн мотт хьехаран процессехь йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь кепе далийна Іаморан личностни, метапредметан, предметан жамІашка кхачаран хІинцалера некъаш кхочушдан;

2) Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца (Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021.05.31 № 286 йолу омранца чІагІдина долу); Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггарчу программица (къобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18 мартан 2022 ш. № 1/22 йолу протокол); Кхетош-кхиоран герггарчу программица (къобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол); Нохчийн Республикин тІекхуьу чкъор син-оьздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара Концепцица (тІечІагІйина Нохчийн Республикин куьйгалхочо 14.02.2013 ш.) цхьаьнадогІу Іаморан кхочушдан лору жамІаш а, «Нохчийн мотт» дешаран предметан чулацам а Іаморан шерашца къасто а, хІоттамца дІанисбан а; 3)билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Іаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дІасайекъарх, ткъа иштта дакъойн/темийн Іаморан коьчал карайерзорхьама йалийнчу дешаран гІуллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, календарно-тематикин планировани кечйан.

Программин чулацам тIехьажийна бу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарто «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана лехамийн декъахь далийнчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта дешаран программа кхиамца карайерзоран жамIашка кхачарна.

Программа тIехьажийна йу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъайогIучу нохчийн меттан курсана кхачо йарна а, гIо лацарна а.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацам йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнабогIуш бу.

Программа кхочушйаран бухехь йерг системно-гIуллакхаллин кеп йу.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан йукъара характеристика

Нохчийн матто, шен т1екеренан а, ойла йовзийтаран а йукъара функцеш кхочушйарца, таро ло адамашна вовошашца йукъаметтигаш лелон, иштта дакъалоцу личностан кхетам а, дуьнене хьежам а кхоллабаларехь. Нохчийн мотт мехала г1ирс бу нохчийн къоман культурин ламасташ а, истори а ларйаран а, йовзийтаран а. Ненан (нохчийн) мотт хаар а, цуьнан тайп-тайпана кепаш карайерзор а, тайп-тайпанчу дакъошкахь а, хьелашкахь а маттах нийса а, эвсара а падйаэца хааро а билгалдо личностан социалан дахарх д1айолар кхиаме хилар.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран 1-4-чу классийн дешаран системин коьрта элемент йу, цо нохчийн меттан культурин декъехь говзалла а, корматалла а кхуллу. И дешаран йукъарчу системина йукъабалор кхочшудо гуманитарни циклан кхечу предметашца чулацаман уьйр йалорца, доккхачу декъана – «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметца.

Школехь нохчийн мотт 1амор т1ехьажийна ду дешархочун синъоьздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йарна, цуьнан кхетаман а, кхолларалин а корматалла а, ойлайара а, иэс а, суртх1отторан пох1ма а шардарна а, дешаран г1уллакх ша кхочушдан а, шен хаарш лакхадаха 1аморна а.

Нохчийн мотт 1аморан чулацам иштта т1ехьажийна бу функциональни грамотность адаман йеша хаар, текстах кхета хаар, тайп-тайпанчу кепийн тексташкарчу хаамех пайдаэца, церан мах хадон, ойлайан а, шайн 1алашонашка кхача а, шайн хаарш а, таронаш а шорйан а, социалан дахарехь дакъалаца а хаар санна кхиорна а. Къамелан а, текстви а г1уллакхалла ситсемах1отторан коьрта дакъа ду школехь нохчийн меттан курс карайерзорехь.

Дешаран предметан чулацам внеурочни гIуллакхдарехула а кхочушбан тарло: экскурсеш, тематикин мероприятеш, къийсамаш (конкурсаш), и.д.кх.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан Iалашо а, хьесапаш а

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тIегIанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан Iалашо – дешархойн коммуникативни хьуьнарш кхоллар (барта а, йозанан а, монологан а, диалоган а къамел кхиор), уьш къамелан гIуллакхдарна практикехь йукъабалор; дешархошкахь нохчийн маттах а, халкъан культурица цуьнан уьйрах а билггал долу хаарш кхоллар.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тIегIанехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморан хьесапаш ду дешархошкахь кхоллар а, кхиор а:

- нохчийн меттан шатайпаналлех, къоман ламастех, шен халкъан культурех йуьхьанцара кхетам; этнически кхетам (самосознани) кхиор;
- нохчийн матте позитиван эмоцин-механаллин йукъаметтиг, цуьнан цIеналла а, башхалла а ларйарехь декъах хиларан синхаам; нохчийн матте бовзаран дог дар, шен къамел кхачаме дало гIертар;
- тIекеренан Iалашонашца, хьелашца, хьесапашца богIу меттан гIирсаш харжарехула, нохчийн маттахь жамIаш дарехула а, шена хетачунна бух балорехула долу хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- хьехархочун/одноклассникийн барта аларш хазарехь тIеэца хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- нийса йеша а, нийса йазйан а, урокан темехула диалогехь а, коллективан беседехь дакъалаца, чолхе доцу барта монологан аларш а, йозанан тексташ а хIитто хаар кхоллар а, кхиор а;
- нохчийн меттан системех а, хIоттамах а болу йуьхьанцара кхетамаш (фонетикех, графикех, лексикех, морфемикех, морфологех, синтаксисах);
- функциональни говзалла а, хийцалучу дуьненаца кхиаме зIе латто а, кхин дIа долчу кхиаме дешарна кийча хилар а кхоллар а, кхиор а.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан Программин чулацаман коьрта линеш

Дешаран предметан коьчал меттаIилманан дакъошца йогIуш хIоттийна йу. Нохчийн меттан систематически курс Программехь хIокху чулацаман линишца йалийна йу: «Маттах лаьцна хаамаш», «Фонетика, орфоэпи, графика, орфографи»; «Лексика», «Морфемика», «Морфологи», «Синтаксис», «Орфографи а, пунктуаци а», «Къамел кхиор».

Программехь къаьсташ йу кхо блок: «Къамелан гIуллакхдаран тайпанаш», «Систематически курс» (1-чу классехь хьалхарчу эха шарахь – «Йоза-дешар Iамор»), «Къамел кхиор».

«Къамелан гIуллакхдаран тайпанаш» цIе йолу хьалхара блок йоьзна йу шайн вовшашца йолчу уьйраца цхьаьна къамелан гIуллакхдаран деа тайпанехула кхиарца, йуьхьанцарчу классийн дешархойн (тIекеренан Iалашонаш къасто хаа, къамелан тIекеренехь нийса дакъалаца) коммуникативни карадерзарш кхиорца; къамелан этикетан бакъонех пайдаэцаран практика алсамйаккхарца.

«Систематически курс» цIе йолчу шолгIачу блоко йукъалоцу меттан дакъойх пайдаэцарна тIехь тергам барна кхачо йен чулацам, дешаран а, практикин а хьелашкахь меттан дакъойх пайдаэцаран бухера карадерзарш а, хаарш а кхиор; хIинцалерчу нохчийн литературни меттан норманех болу йуьхьанцара кхетамаш кхоллар. ХIара блок тIехьажийна йу (Iамийнчун гурашкахь) хIинцалерчу нохчийн литературни меттан норманаш практикехула карайерзорна; дахаран йерриге сферашкахь нохчийн маттах пайдаэцарехь жоьпаллин а, кхетаме а йукъаметтиг кхиорна.

«Къамел кхиор» цIе йолу кхоалгIа блок. Чулацаман коьртачу декъах кху блокехь тексташца бен болх бу: кхета хаар кхиор, йеллачу тексташна анализ йар, тайп-тайпанчу функциональни-маьIнийн тайпанийн, жанрийн, стилийн шен тексташ кхоллар.

Дешаран планехь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан меттиг

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнадогIуш, «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъа а йогIу, Iамо тIейожош а йу.

«Ненан (нохчийн) мотт» Iаморна леринчу сахьтийн йукъара терахь – 270 с. (хIора классехь кIирнах 2 с.): 1-чу классехь – 66 с., 2-чу классехь – 68 с., 3-чу классехь – 68 с., 4 классехь – 68 с.

Дешаран учрежденин бакъо йу дешаран предмет Iаморна деллачу сахьтийн барам, дешаран йукъаметтигийн декъашхоша кхуллучу планан декъан сахьтийн чоьтах ша алсамбаккха.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

1 класс

Йоза-дешар Іамор

Къамел кхиор

Гайтаме-васте моделийн гІоьнца къамелах болу йуьхьанцара кхетам.

Къамел суьртийн а, схемийн а гІоьнца маьІнийн дакъошка (предложененшка) декъар.

Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуьйтуш ша йоьшуш а, ладугІуш а текстах кхетар.

ХІума а, цуьнан цІе йоккху дош а.

(Мила?), (хІун?) бохучу хаттаршна жоьпаш лун дешнаш. ХІуманийн дараш гойту дешнаш. Дашах а, предложенех а йукъара кхетам.

Іаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хІоттор.

Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хІиттор.

Къамелан гІиллакхаш. Нохчийн меттан гІиллакхе дешнаш (маршалла хаттар– *Іуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Іодика йар – Іодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...).*

Хаттаран предложенин интонаци (йиш).

Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тІеэцна дешнаш довзар.

Дош а, предложени а

Дешан маьІнин тергам. Гергара а, дуьхьалара а маьІна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гІуллакх а. Къамелехь хІуманаш, хІуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар.

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а.

ХІума (объект) йовзар санна дош тІеэцар. Дешан маьІнина тІехь тергам.

Дош а, цо билгалйо хІума а йовзар (къастар).

Дош а, предложени а йовзар. Предложеница болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-тІаьхьалла (рогІалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонацица) предложенеш дІайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенийн барам билгалбар.

Диалог.

1-на тІера 10-на тІекхаччалц дагардар.

Фонетика

Къамелан аьзнаш. Дешан аьзнийн хIоттаман а, цуьнан маьIнийн а цхьаалла. Дашехь долчу аьзнийн хьалх-тIаьхьалла а, аьзнийн барам а къастор. Схемина тIе а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар.

«*К*» элпаца билгалде аьзнаш.

Цхьана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло.* Дешан аьзнийн анализ, аьзнийн моделашца болх бар: дешан аьзнийн хIоттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догIу дешнаш далор.

Мукъа, мукъаза аьзнаш а, зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар (къастар).

Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш: *кх, къ, кI, аь, оь, уь, юь, яь, хь, гI, пI, тI, хI, цI, чI, I.*

Дешдакъа аларан уггаре жима дакъа санна. Дешнаш дешдакъошка декъар. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошца дешар.

Графика

Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хьаьрк санна. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, могIанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.

Нохчийн графикийн дешдакъойн принцип. Нохчийн меттан шина хьаьркаца билгалдо ша-тайпа мукъа *(аь, уь, оь)* а, мукъаза (*гI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI*) а элпаш. Элп *I*. Дешнийн аьзнийн-элпийн анализ.

Е, ё, ю, я, й элпийн гIуллакх.

Адамийн фамилешкахь а, цIерашкахь а, дийнатийн а, гIалийн, йартийн, урамийн цIерашкахь а доккха элп е*, ё, я, яь, ю, юь* йаздар.

Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-тIаьхьалла.

Йешар

Дешдакъошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьаьжжина). Дешдакъошца шера а, индивидуальни темпаца йогIучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьаьркашца йогIучу соцунгIашца а, интонацица (иэшарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ йешар. Йаккхий йоцчу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна тIетевжаш а, шеггара а текст схьайийцар.

Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуьйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дIайоьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гIирс санна.

Йоза

Йоза Iамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцIоналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пIелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргIат куьг лелор а кхиор.

Тетрадь тIехь кехатан агIонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор.

Йозанан даккхий а, могIанан а элпаш дIайаздар карадерзор. ЦIена а, къаьсташ долчу а хотIаца йаздар. ДIадоьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар.

Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалха-тIаьхьалла а.

Элпийн боцу графикин гIирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хьаьркан.

Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а (адамийн цIерашкахь, дийнатийн, гIалийн, йартийн, урамийн а цIерашкахь) а доккха элп йаздар; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн а, долахьчу цIерашкахь а, тIеэцначу дешнашкахь а *я, ю, е, ё* элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (*хь,кх,цI, къ, пI,...)* нийсайаздар; *ю, ы, ф, я, щ* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцчу дешдакъошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш.

Систематически курс

Маттах болу йукъара хаамаш

Мотт адамийн уьйр лелоран коьрта гIирс санна. ТIекеренан Iалашонаш а, хьелаш а.

Фонетика

Къамелан аьзнаш. Мукъа, мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш.

Дешдакъа. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцу атта дешнаш).

Графика

Аз а, элп а. Аьзнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш.

ТIеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу *е, ё, ю, я* элпаш. Адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а, дийнатийн цIерашкахь а доккха элп.

Нохчийн абат (алфавит): элпийн цIераш, церан хьалх-тIаьхьалла. Дешнийн къепйоза рогIаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикин гIирсаш: дешнашна йукъара кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.

Орфоэпи

Аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнакхетарш а алар: шала мукъаза [*ккхк*], [*тт*], [*лл*], *и.д.кх.*

Лексика

Дош меттан дакъа санна (довзийтар).

Дош хIуманан, хIуманан билгалонан, хIуманан даран цIе санна (довзийтар).

Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).

Синтаксис

Дешнийн цхьаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар).

Предложенехь дешнийн къепе. Предложени дIайазйаран бакъонаш. МаьIнийн хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепах йохийна предложенеш йухаметтахIиттор. Цхьаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хIиттор. Предложенин схема. Предложенин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хIиттор.

Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цIе а.

Орфографи а, пунктуаци а

Нийсайазйаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: предложенехь дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп йаздар: адамийн цIерашкахь а, фамилешкахь а, дийнатийн цIерашкахь а; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, ден цIерашкахь, дийнатийн цIерашкахь *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь *я, ю, е, ё* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн *(хь, хI, кх, чI, и.д.кх.)* нийсайаздар*; щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш.

Текст схьайазйаран алгоритм.

Къамел кхиор

Къамел адамашна йукъахь тIекере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехь дешан маьIна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан цIе. Шен (собственный) текст хIоттор.

ТIекеренан хьелаш: тIекеренан Iалашо, хьаьнца, мичахь кхочушхуьлу тIекере. Барта тIекеренан хьелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хьажар, аудиозаписе ладогIар).

Дешаран а, Iер-дахаран а хьелашкахь къамелан этикетан норманаш (маршалла хаттар, Iодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).

2 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Мотт адамийн тIекеренан коьрта гIирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.

Фонетика, графика, орфоэпи

Аьзнийн маьIна къасторан гIуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – ав, оь – ов, уь – ув) а, уьш элпашца билгалйар а *(аь, оь, уь, яь, юь). Я, яь, ю, юь, е(ё)* элпашца дешнаш. *Э, е* элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. *Й* элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш *(гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I)* а, уьш элпашца билгалйар а. *Щ, ь, ы, ф* элпашца долу дешнаш. Шеконца *[оьв], [ой], [эв]* хеза дешнаш нийсайаздар.

Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна).

Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар.

Элпийн боцу графикин гIирсаш: дешнашна йуккъехь кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац (цIен могIа), сацаран хьаьркаш (Iамийнчун барамехь).

Лексика

Дош декаран а, маьIнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маьIна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар.

ЦхьанамаьIнийн а, дукхамаьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам).

Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам.

Дешан хIоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).

Морфологи

Къамелан дакъош

ЦIердош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш *(«мила?», «хIун?»)*, къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цIердешнаш (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш).

Хандош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш *(«хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?»)*, къамелехь пайдаэцар.

Билгалдош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш *(«муха?», «хьенан?» «стенан?»)*, къамелехь пайдаэцар.

ДештIаьхье. Уггар йаьржина дештIаьхьенаш: *тIе, тIера, чу, чуьра, кIел*, и.д.кх.

Синтаксис

Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).

Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар.

Аларан Iалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложенеш.

Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.

Орфографи а, пунктуаци а.

1-чу классехь Iамийна нийсайаздаран бакъонаш карлайахар. Предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп (цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш); предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш; дош цхьана могIарера вукху могIаре сехьадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);

Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхьама (нисдархьама), Iамат тIерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь доккха элп: цIераш, фамилеш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш; йукъарчу цIерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е*

(ё) элпийн нийсайаздар, тIеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; долахь цIерашкахь: цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь, дийнатийн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ё)*элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь (долахь цIерашкахь) *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн *(къ, кI, кх, гI, и.д.кх.)* нийсайаздар; шеконца *[оьв], [ой], [эв]* хезачу дешнийн нийсайаздар *(-эв,-аьв,-ев)*; *щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа *и, уь* хезачохь *й* элп йаздар; дештIаьхьенаш цIердешнашца къаьстина йазйар.

Къамел кхиор

Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тIекеренан Iалашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тIеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхьаьна гIуллакхдарехь шимма цхьаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.

Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор.

Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цIе. Билгалйинчу тексташна цIе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а рогIалла талхийна тексташ нисйар.

Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).

Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.

Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар.

Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.

3 КЛАСС

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт тIекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.

Фонетика, графика, орфоэпи

Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш.

Йеха а, йоца а дифтонгаш *иэ, уо*, уьш йазйар. Нохчийн маттахь ъ гІуллакх. *ъ, ь* долчу дешнашкахь *(айъа, тетрадь...)* аьзнийн а, элпийн а хІоттаман базар (соотношение).

Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар. Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахь жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).

Лексика

Дешан лексикин маьІна.

Дешан нийса а, тІедеана а маьІна (довзийтар).

Дешан хІоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхьанаораман (гергара) дешнаш; цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхьанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахь орам къастор (аттачу дешнашкахь); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна.

Цхьанаораман дешнаш а, цхьана дешан кепаш а. Орам, дешхьалхе, суффикс – дешан маьІне дакъош. *-р, - хо, -ча* суффиксашца долу дешнаш. Хьастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар *(цІа-цІелиг, кема-кемалг...).*

Морфологи

ЦІердош: йукъара маьІна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.

Долахь (фамили, цІе, ден цІе, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш, говзарийн, газетийн, журналийн цІераш…) а, йукъара а цІердешнаш. ЦІердешнийн терахьашца хийцадалар. Цхьаллин терахьан а, дукхаллин терахьан а бен кеп йоцу цІердешнаш. ЦІердешнийн классаш. ЦІердешнийн классийн гайтамаш. ЦІердешан дожар. ЦІердешан дожар билгалдаккхар. ЦІердешнийн дожаршца а, терахьашца а хийцадалар.

Билгалдош: йукъара маьІна, хаттарш *(муха? хьенан? стенан? муханиг?)*, къамелехь пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахьашца а, дожаршца а хийцадалар.

ЦІерметдош (йукъара кхетам). Йаххьийн цІерметдешнаш а, къамелехь царах пайдаэцар а. Текстехь цхьана дешан ца оьшу йух-йуха далор дІадаккхархьама, йаххьийн цІерметдешнех пайдаэцар.

Хандош: йукъара маьIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогIу хан.

ДештIаьхье (карладаккхар). ДештIаьхьенаш *тIе, чу,* церан дешхьалхенех *(тIе-, чу-*) къастар.

Ца, ма дакъалгаш а*,* церан маьIна а.

Синтаксис

Предложени. Дешнийн цхьаьнакхетар. МаьIнийн (синтаксисан) хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар.

Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.

Хуттург йоцчу а, *а* хуттургаца йолчу а предложенин цхьанатайпанчу меженашна тIехь тергам.

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, журналийн, газетийн… цIераш) а, йукъарчу цIерашкахь *я, яь, ю, юь, е* элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тIечIагдар а); йеха а, йоца а *иэ, уо* дифтонгийн нийсайазйар; чаккхенгахь *-г, -к* элпаш долчу цIердешнашкахь *а* йа *и* элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар *(дитт, мотт, балл…)*; нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар *(ккх, ккъ, чкI,..)*; дешан чаккхенгахь *н* элп йаздар; ДештIаьхьенаш йаххьийн цIерметдешнашца къаьстина йазйар; дакъалгаш *ца, ма* хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ъ, ь* элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца *(лл, тт, сс…)* долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца *(ккх, ткъ, чкъ…)* долу дешнаш сехьадахар; цIердешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; ДештIаьхьенийн нийсайазйар; *ца, ма,* дакъалгашца дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар.

Къамел кхиор

Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тIечIагIдан; барт бан а, цхьаьна гIуллакхдарехь йукъарчу сацамна тIетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тIехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гIо ден къамелан гIирсаш.

Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тIекере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш.

Текстан план. Текстан план хIоттор, йеллачу планаца текст йазйар. Йаххьийн цIерметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гIоьнца текстехь предложенийн уьйр. Текстехь коьрта дешнаш.

Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхIоттор, ойлайар) къастор а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а.

Кехатан, дIакхайкхоран (объявленин) жанр.

Массара цхьаьна йа ша хIоттийнчу планаца текст схьайийцар.

Талламан, довзийтаран йешар.

4 КЛАСС

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна.

Мотт – халкъан синъоьздангаллин коьртачу механллех цхьаъ санна.

Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.

Фонетика, графика, орфоэпи

Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам.

Къамел даран (говорение) а, йешаран а процессехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхьаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хIинцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогIу, йохалла (Iаматехь Iамочу дешнийн кIеззиг масалшна тIехь).

Лексика

Къамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тIехь тергам.

Къамелехь дешнийн чIагIделлачу цхьаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тIехь тергам (довзийтар).

Дешан хIоттам (морфемика)

Хийцалучу дешнийн хIоттам, морфемаш атта къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Iамийнарг карладаккхар).

Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).

Морфологи

Коьрта а, гIуллакхан а къамелан дакъош (йуьхьанцара довзийтар).

ЦIердош. ЦIердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цIердешнаш. Долахь цIердешнийн легар (цIераш, фамилеш).

Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар.1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хьенан? стенан? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш).

Терахьдош. Масаллин а, рогIаллин а терахьдешнаш.

ЦIерметдош. Йаххьийн цIерметдешнаш (карладаккхар). Цхьаллин а, дукхаллин а терахьан йаххьийн цIерметдешнийн дожаршца хийцадалар.

Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йогIу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.

Куцдош (йукъара кхетам). МаьIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.

ДештIаьхье.

Хуттург. Цхьалхе а, чолхе а предложеношкахь хуттургаш.

Дакъалгаш *ца, ма,* церан маьIна.

Синтаксис

Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Iалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тIедожоран); синхаамийн иэшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Iамийнарг карладаккхар). Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам.

Цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а. Цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь дагардаран интонаци (иэшар).

Цхьалхе, чолхе предложени (йовзийтар).

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, схьакховдийна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхьаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран хьаьркаш.

Шина цхьалхечу предложенех лаьттачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш (тергам).

Къамел кхиор

Барта а, йозанан а тIекеренан хьелаш (кехат, декъалваран открытка, дIакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цIарехь текстан тема йа коьрта ойла гайтар.

Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар.

Схьайийцар, дIайазйар (текстан барта а, йозанан кепехь а ма-йарра схьайийцар, текстан барта хоржуш схьайийцар).

Сочинени йозанан белхан тайпа санна.

Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалхачу жамIийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамIдар а.

ЙУЬХЬАНЦАРЧУ ЙУККЪЕРЧУ ДЕШАРАН ТIЕГIАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМIАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМIАШ

Йуьхьанцарчу школехь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Iаморан жамIехь кхетош-кхиоран гIуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдечу хенахь дешархочун кхоллалур ду хIара **личностни** жамIаш:

гражданско-патриотически кхетош-кхиоран:

- шен Даймахкаца мехалаллин йукъаметтиг кхоллайалар, цу йукъахь республикин истори а, культура а гойту, ненан мотт Iаморехула а;
- шен этнокультурин а, россин а граждански идентичностах кхетар, Нохчийн Республикин пачхьалкхан маттах санна, ненан (нохчийн) меттан маьIналлех кхетар;
- шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун, таханенан, хиндолчун декъахь хилар, цу

йукъахь исбаьхьаллин говзаршца болх барехь, хьелаш дийцаре дарехула а;

- шен а, кхечу а халкъашка ларам, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкара масалийн буха тIехь кхуллуш берг а;
- йукъараллин декъашхочух санна, адамах болу дуьххьарлера кхетам, адаман бакъонех а, жоьпаллех а, ларамах а, адаман сийлаллех а, леларан гIиллакх-оьздангаллин норманех а, адамашна йукъарчу йукъаметтигийн бакъонех а, цу йукъахь исбаьхьаллин говзаршкахь гайтинарш а;

син-оьздангаллин кхетош-кхиоран:

- шен дахарехь а, йешарехь а зеделлачунна тIе а тевжаш, хIора адаман индивидуальность ларар;
- догъэцар а, ларам а, диканиг лаар а гучудаккхар, царна йукъахь шегара хьал а, синхаамаш а бовзийтархьама, нийса меттан гIирсах пайдаэцар а;
- кхечу адамашна куьйган (физически) а, моральни (оьздангаллин) а зен дарна тIехьажийнчу леларан муьлхха а кепаш цайезар (пайдаэца цатарлучу меттан гIирсех йоьзнарш а цхьаьна);

эстетикин кхетош-кхиоран:

- исбаьхьаллин культурица лараме йукъаметтиг а, шовкъ а, искусствн тайпанашна а, шен а, кхечу а халкъийн ламасташна а, кхолларалла а экамалла;
- исбаьхьаллин гIуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта гIертар, меттан говзаллехь а цхьаьна; тIекеренан а, ша гайтаран а гIирсах санна, ненан меттан мехалаллех кхетар;

физически кхетош-кхиоран, могашаллин культура а, эмоцин хьал а кхолларан:

- меттан дешаран процессехь кхин тIе (тIетоьхна) хаам лохуш, гонахехь (цу йуккъехь хаамийн а) могашаллин а, кхерамзаллин (шена а, кхечу адамашна а) а дахаран кепан бакъонаш ларйар;
- къамелехь ша гайта тарлун некъаш харжарехь а, къамелан этикетан а, тIекеренан бакъонийн а норманаш ларйарехь а гучудолу дегIан а, синIаткъаман а могашаллин тIалам бар;

къинхьегаман кхетош-кхиоран:

- адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхьегаман маьIнах кхетар, къинхьегаман

жамІаш жоьпаллин хьаште хьажор а, лардаран йукъаметтигаш а, къинхьегаман гІуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацаран говзаллаш, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре деш, тайп-тайпанчу корматаллашка кхоллалун шовкъ;

экологин кхетош-кхиоран:

- тексташца болх баран процессехь кхуллу Іалам Іалашдаран йукъаметтиг;
- цунна зен ден дараш цадезар;

Іилманан хаарийн мехаллаш:

- дуьненан Іилманехула долчу суьртах йуьхьанцара кхетамаш (цу йукъахь меттан системех, дийнна дуьненан Іилманехула долчу суьртан цхьана декъах санна, йуьхьанцара кхетамаш);
- довзаран хьашташ, жигаралла, дІадолорна тІера хилар, довзарехь хаа лаар а, шен лаамалла а, цуьнца цхьаьна ненан (нохчийн) мотт Іаморехь бовзаран хьашто а, и бовзарехь жигаралла а, шен лаамалла а.

МЕТАПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

Йуьхьанцарчу школехь «Ненан (нохчийн мотт)» предмет Іаморан жамІехь дешархочун кхоллалур ду хІара дешаран универсальни **довзаран** дараш.

Коьрта маьІнийн кхочушдарш:

- тайп-тайпана меттан дакъош дуста (аьзнаш, дешнаш, предложенеш, тексташ), меттан дакъош дустархьама баххаш билгалдаха (къамелан дакъа хилар, грамматикин билгало, лексикин маьІна, и.д.кх.);
- меттан дакъойн тераллаш къасто;
- къастийнчу билгалонца объекташ (меттан дакъош) цхьаьнатоха;
- меттан дакъойн (аьзнийн, къамелан дакъойн, предложенийн, текстийн) классификаци йархьама ладаме билгало къасто; меттан дакъошна классификаци йан;
- хьехархочо йеллачу тергаман алгоритмаца меттан коьчалехь закономерносташ а, бІостаналла а каро (схьалаха); меттан дакъошца болх беш, дарийн алгоритмана анализ йан, меттан дакъойн анализ йарехь ша дешаран (Іамаран) гІуллакхаш къасто;
- билгалйинчу алгоритман буха тІехь дешаран а, практикин а хьесап кхочушдан оьшучу хааман тоаме цахилар гучудаккха, кхин тІе оьшучу хааман хьашт кепе дало;
- меттан коьчална тІехь тергамбаран хьелашкахь бахьанийн-тІаьхьалонийн уьйраш билгалйаха, жамІаш дан.

Коьрта талламан кхочушдарш:

- хьехархочун гІоьнца Іалашо кепе йало, меттан объектан, къамелан хьолан хийцамийн план хІотто;
- тІедиллар кхочушдаран масех кеп йуста, уггар йогІуш йерг харжа (йалийнчу критерийн буха тІехь);
- схьакховдийнчу планаца чолхе боцу лингвистикин мини-таллам дІабахьа, схьакховдийнчу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;
- жамІаш кепе дало а, меттан коьчална тІехь бинчу тергаман (классификацин, дустаран, талламан) жамІийн буха тІехь уьш тешаллашца тІечІагІдан а; билгалйинчу меттан коьчалан анализан процессехь хьехархочун гІоьнца хаттарийн кепаш йало;
- процессийн а, хиламийн а, церан тІаьхьалонийн а и санначу йа терачу хьелашкахь хила тарлучу кхиаран прогноз йан.

Хаамца болх бар:

- хаам схьаэцаран хьоста харжа: боьху хаам схьаэцархьама, нисбархьама оьшу дошам;
- билгалдинчу хьостанехь (дошам тІехь, справочник тІехь) йеллачу алгоритмаца гучу кепахь балийна болу хаам схьалаха (каро);
- шенна йа хьехархочо и талла (дошамашна, справочникашна, Іаматашна тІе о хьожуш) схьакховдийначу некъаца бакъ болу а, бакъ боцу а хаам бовза;
- Интернет машанехь хаам (дешан йаздарх, аларх, дешан маьІнах, дешан схьадаларх, дешан синонимех) лохуш, баккхийчеран (хьехаран белхахойн, дайн-нанойн, законехь векалш болчеран) гІоьнца информационни кхерамзаллин бакъонаш ларйан;
- дешаран хьесапе хаьжжина, анализ йан а, кхолла а текстан, видеон-, графикин, озан хаам;
- таблицийн, схемийн кепахь билгалбинчу лингвистикин хаамах кхета; лингвистикин хаам бовзийтархьама ша схемаш, таблицаш кхолла.

Йуьхьанцарчу школехь «Ненан (нохчийн) мотт» предмет Іаморан жамІехь дешархочун кхоллалур ду хІара дешаран универсальни **коммуникативни** дараш.

ТІекере:

- хетарг тІеэца а, кепе дало а, бевзачарна йукъахь Іалашонашца а, тІекеренан хьелашца а цхьаьнайогІу эмоцеш гайта а;
- къамелхочуьнца лараме йукъаметтиг лело, диалог а, дискусси а дІайахьаран бакъонаш ларйан;
- хетарг тайп-тайпана хила тарлуш хиларх кхета;

- оьзда а, аргументаш йалош а шена хетарг дIаала;
- хIоттийнчу хьесапе хьаьжжина, къамелан алар хIотто;
- къамелан хьоле хьаьжжина, барта а, йозанан кепахь а тексташ (суртхIоттор, ойлайар, дийцар) кхолла;
- тергаман, мини-талламан, проектан тIедахкарийн жамIех а, шимма цхьаьна а, тобанашца а бинчу белхан жамIех а нахана гуш-хезаш дIадийца доцца къамел дар кечдан;
- къамел даран (выступленин) текстана иллюстрацин коьчал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ (фото), плакаташ) харжа.

Йуьхьанцарчу школехь Iаморан чаккхенгахь «Нохчийн мотт» предмет Iаморан жамIехь дешархочун кхуьур ду хIара дешаран универсальни **регулятивни** дараш.

Самоорганизаци:

- жамIе кхачархьама, дешаран хьесап кхочушдарехула дарийн план хIотто;
- хьаьржинчу дарийн хьалх-тIаьхьалла (рогIалла) хIотто.

Самоконтроль:

- дешаран гIуллакхдаран кхиаман/аьтто цабаларан бахьанаш къасто;
- къамелан а, нийсайаздаран а гIалаташ иэшорхьама, шен дешаран дараш нисдан;
- меттан дакъойх пайдаэцархьама, къасторхьама, характеристика йархьама хIоттийнчу дешаран (Iаморан) хьесапца гIуллакхдаран жамI цхьаьнадало;
- маттехула йолчу коьчалца болх беш дина гIалат схьалаха, нийсайаздаран(орфографин) а, пунктуацин а гIалат схьалаха (каро);
- одноклассникийн гIуллакхдаран а, шен гIуллакхдаран а жамIаш дуста, йалийнчу критерешца церан нийса (объективно) мах хадо.

Цхьаьна гIуллакхдар:

- хьехархочо йеллачу планированин кепан, йукъан гIулчийн а, хенийн а дIанисйаран буха тIехь, стандартни (типовой) хьолехь, йоццачу хенан а, йеххачу хенан а Iалошонаш (йукъара хьесапашкахь дакъалацар тидаме о оьцуш, индивидуальни) кепе йало;
- цхьаьна гIуллакхдаран Iалашо тIеэца, цуьнга кхачаран дараш цхьаьна хIитто: ролаш дIасайекъа, бартбан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамIаш а дийцаре дан;
- куьйгалла дан, тIедиллинарг кхочушдан, аьллачун тIехь хила а кийча хилар гайта;

- белхан шен дакъа жоьпаллица кхочушдан;
- йукъарчу жамIехь ша лаьцначу декъан мах хадо;
- йеллачу (схьакховдийнчу) кепашна тIе а тевжаш, цхьаьна ден проектан тIедахкарш кхочушдан.

ПРЕДМЕТАН ЖАМIАШ

1-4 классашкахь «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Iаморо аьтто бо:

- адамийн тIекеренан коьртачу гIирсах санна нохчийн маттах кхета, нохчийн мотт нохчийн халкъан синъоьзангаллин коьрта мехалла санна тIеэца;
- халкъан ламасташ а, культура а карайерзорехь а, чIагIйарехь а нохчийн меттан маьIнах кхета;
- ненан мотт бовзаран шовкъ а, и Iамо лаам а гайта;
- Россин Федерацин меттан а, культурин а цхьааллин а, тайп-тайпаналлин а шортенах, Россин халкъийн кхечу меттанашна йукъахь нохчийн меттан меттигах а йуьхьанцара кхетамаш кхолла;
- нохчийн меттан фонетикех, лексикех, грамматикех, орфографех, пунктуацех йуьхьанцара хаамаш кхолла;
- къамелан гIуллакхдарехь карадерзийнчу хаарех пайдаэца хаар кхолла, къамелехь Iамийнчу лексикех пайдаэца, карайерзийнчу лексикех а, маттах долчу хаарех а пайда а оьцуш, барта аларш хIитто;
- къамелан этикетехула Iамийнчу кепех пайда а оьцуш, къамелан тIекеренехь дакъалаца;
- нохчийн маттахь къамелан гIуллакхдаран массо а тайпанаш (ладогIар, къамел дар, йешар, йоза) вовшахтоха а, кхио а, билгалйинчу темехула даккхий доцу дийцарш хIитто хаар кхолла.

КЛАССАШКАХУЛА ПРЕДМЕТАН ЖАМIАШ

1 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- дош а, предложени а йовза (къасто); предложенешкара дешнаш схьакъасто;
- суьртийн а, схемийн а гIоьнца къамел маьIнин дакъошка (предложенешка) декъа;
- къамелехь нохчийн меттан гIиллакхе дешнех пайдаэца (маршалла хаттар– Iуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Iодика йар – Iодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...).
- нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитаца йолу башхалла къасто;

- мукъа а, мукъаза а аьзнаш довза (къасто);
- зевне а, къора а мукъазнаш довза (къасто);
- «аз» а, «элп» а кхетамаш бовза (къасто);
- цхьана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло*;
- *ккх, тт, лл, и.д.кх*. шала мукъазнаш деха цхьа аз санна схьаала;
- схемина тIе а тевжаш, къамелан аьзнашна характеристика йан;
- Iамош долу нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дуста (соотносить);
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто); дешнаш дешдакъошка декъа (атта дешнаш: мукъазчеран цхьаьнакхетарш доцу дешнаш);
- нохчийн абатан (алфавитан) элпийн цIераш нийса йаха; нохчийн абатан (алфавитан) элпийн рогIаллех долчу хаарех, кIеззигчу дешнийн къепйоза нисдеш, пайдаэца;
- талхор доцучу цIена къаьстачу хотIаца даккхий а, могIанан а элпаш, элпийн, дешнийн цхьаьнатохарш йаздан;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца: нохчийн меттан шатайпанчу элпийн *(аь, оь, уь, юь, яь, гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I)* йаздар. *щ, ь, ы, ф, ё, е* элпашца долчу дешнийн йаздар;
- *е, ё, ю, я, й* элпийн гIуллакх (функциш) къастор;
- предложенехь дешнийн къаьстина йаздар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь (цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь) а доккха элп; дош дешдакъошца (атта меттигаш: кху кепарчу дешдакъойх лаьтта дешнаш «мукъаза + мукъа») сехьадаккхар;
- дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- элпийн боцу графикин гIирсийн гIуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кIайдарган, сехьадаккхаран хьаьркан;
- Iамийнчу бакъонашна долу гIалаташ, опискаш каро (схьалаха) а, нисйан а;
- йешначу текстах кхета;
- интонаци (иэшар) а, предложенин чаккхенгара сацаран хьаьркашца йогIу соцунгIаш а ларйеш, йоца тексташ хозуьйтуш а, дагахь а йеша (кхета а кхеташ);
- текстехь, маьIна нисдан оьшу дешнаш схьалаха;

- дешнийн кепийн гуламах предложени хIотто;
- кеп йохийна предложенеш меттахIитто;
- предложенин схемаш йеша, предложени а, цуьнан схема а йуста (соотносить), схемица а, билгалдинчу дешнашца а предложенеш хIитто;
- сюжетан суьрташкахула а, тергамашкахула а барта 3-5 предложенех лаьтта текст хIотто;
- нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш довза;
- дешаран хьесапаш кхочушдеш, Iамийнчу кхетамех пайдаэца.

2 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- тIекеренан коьрта гIирс санна, мотт тIеэца;
- тергамах а, анализах а мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто) (мукъазчеран цхьаьнакхетарш долчу дешнашкахь а цхьаьна); дош дешдакъошка декъа;
- *е, ё, ю, я* элпийн гIуллакх тидаме а оьцуш, аьзнийн а, элпийн а хIоттаман цхьаьнабар къасто*;*
- цхьанаораман дешнаш лаха (каро);
- дашехь орам билгалбаккха (атта меттигаш);
- текстехь дукха маьIнийн дешнех пайдаэцна меттигаш гучуйаха а, церан маьIнех кхета а, дешаран дошамашкахула маьIна нисдан а; синонимех а, антонимех (кхетамийн цIераш а ца йохуш) пайдаэцна меттигаш гучуйаха;
- долахь а, йукъара а цIердешнаш боху кхетамаш къасто (определять);
- *«мила?», «хIун?»* бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- *«хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?»* бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- *«муха?», «хьенан?», «стенан?»* бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- Iаларан Iалашоне, эмоцин иэшаре хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца, царна йукъахь: адамийн цIерашкахь, дайн цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь доккха элп; дештIаьхенийн цIердешнашца къаьстина йазйар;
- дешнаш а, предложенеш а, 45 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, дешнаш, предложенеш, 40 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);

- описка, Іамийнчу бакъонашна долу гІалаташ схьалаха а, нисдан а;
- Іаматан дошамех пайдаэца;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (эшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн бух тІехь 2-4 предложени) хІитто;
- суьртан репродукцихула барта дийцар хІотто;
- йешначун (хезначун) буха тІехь барта а, йозанан кепахь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамІийн кеп кхолла;
- хаттаршца царна йукъара маьІнийн уьйр а къастош, дешнех предложенеш хІитто;
- декъалдарийн билгалдинчу масалийн анализ дІайахьарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йан, текстийн-декъалдарийн хІоттаман анализ йан;
- текстан тема билгалйаккха а, текстана цуьнан тема гойту цІе тилла а;
- уьйр йоцчу предложенех, текстан дакъойх текст хІотто;
- хаттаршна тІе а тевжаш, 30-45 дешнийн барамехь дийцаран текстан ма-йарра схьайийцар дІайаздан;
- шен дешнашца Іамийнчу кхетамийн маьІнех кхето; Іамийнчу кхетамех пайдаэца.

3 КЛАСС

Дешархо Іемар ву:

- къоман тІекеренан мотт санна нохчийн меттан маьІнах кхето;
- лингвистикин экспериментах мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- билгалйинчу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика йан, дустар кхочушдан, классификаци йан.
- дешан аьзнийн-элпийн анализ йан (транскрипци ца йеш);
- цхьанаораман дешнаш а, цхьана дешан кепаш а къасто; цхьанаораман дешнаш а, синонимаш а къасто;
- билггал къасталучу морфемашца долчу дешнашкахь чаккхе, орам, дешхьалхе, суффикс схьалаха (каро);
- синонимех а, антонимех а пайдаэцна меттигаш гучуйаха; тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнашна синонимаш а, антонимаш а йало;
- нийсачу а, тІедеанчу а маьІнехь далийна дешнаш (атта дешнаш) довза;
- текстехь дешан маьІна къасто;
- къамелехь а, йозанехь а *-р, -хо, -ча* суффиксашца долчу дешнех пайдаэца;
- хьастаран-жимдаран суффиксийн гІоьнца дешнаш кхолла *(цІа-цІелиг, кема-*

кемалг…);

- цIердешнаш довза; цIердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- билгалдешнаш довза; билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- лааме а, лаамаза а билгалдешнаш къасто;
- цхьаллин йа дукхаллин терахьан бен кеп йоцу цIердешнаш къасто (довза);
- хандешнаш довза; *«хIун дан?»* бохучу хаттарна жоп лун хандешнаш къасто; хандешнийн хан билгалйаккха;
- йаххьийн цIерметдешнаш (йуьхьанцарчу кепехь) довза; йаххьийн цIерметдешнех, текстехь ца оьшу йух-йуха аларш дIадахархьама, пайдаэца;
- дештIаьхьенаш а, дешхьалхенаш а къасто;
- аларан Iалашоне а, эмоцин иэшаре а хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- предложенин коьрта а, коьртаза (тайпанашка а ца йоькъуш) меженаш лаха;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан;
- Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан;
- опискаш а, Iамийнчу бакъонашна долу гIалаташ а лаха, нисдан;
- тайп-тайпанчу тайпанийн текстех кхета, текстехь балийна (белла) хаам схьалаха;
- бешначу (хезначу) хааман буха тIехь барта а, йозанехь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамIийн кеп кхолла;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (иэшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн буха тIехь 3-5 предложенех) хIитто; къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар, бехк цабиллар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ (2-4 предложени) кхолла;
- текстехь предложенийн уьйр къасто (***а*** хуттурган гIоьнца);
- текстехь коьрта дешнаш къасто;
- текстан тема а, текстан коьрта ойла а билгалйаккха;
- текстан дакъош (абзацаш) билгалдаха а, коьртачу дешнийн йа предложенийн гIоьнца церан маьIнийн чулацам гайта а;
- текстан план хIотто, цунна тIоьхула текст кхолла а, текст нисйан а;
- йеллачу, массара цхьаьна йа ша хIоттийнчу планаца ма-дарра схьадийцар дIайаздан;
- шен дешнашца Iамийнчу кхетамийн маьIнех кхето; Iамийнчу кхетамех пайдаэца;

- дошаман гIоьнца дешан маьIна нисдан;
- мини-таллам дIабахьа, проектан гIуллакхдарехь дакъалаца.

4 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- Россин Федерацин махкахь меттан а, культурин а тайп-тайпаналлех кхета, мотт халкъан син-оьздангаллин коьртачу механаллех цхьаъ хилар тIеэца;
- тIекеренан коьртачу гIирсах санна, меттан маьIнах кхета; Нохчийн республикин пачхьалкхан а, къоман тIекеренан а мотт санна, нохчийн меттан меттигах кхета;
- нийса барта а, йозанан а къамел адаман оьздангаллин йукъара гайтам санна тIеэца;
- деллачу дешнашна синонимаш йало; деллачу дешнашна антонимаш йало;
- къамелехь маьIна нисдан оьшу дешнаш гучудаха, контекстехула дешан маьIна къасто;
- атта схьакъасталучу морфемашца долчу дешнийн хIоттамехула таллам бан; дешан хIоттаман схема хIотто; дешан хIоттам йеллачу схемица цхьаьнабало;
- карайерзийнчу грамматикин билгалонийн комплексца (Iамийнчун барамехь), дош билггалчу къамелан декъан хилар къасто;
- цIердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: легар, класс, терахь, дожар;
- билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: терахь, дожар, кеп (*лааме, лаамаза*);
- билгалдешнаш дожарца лего;
- терахьдешнаш довза а, царах пайдаэца а, масаллин а, рогIаллин а терахьдешнаш къасто;
- хандешан билгалза кеп къасто (схьалаха); хандешан хан къасто;
- йуьхьан цIерметдешан йуьхьанцарчу кепан грамматикин билгалонаш къасто: йуьхь, терахь; йаххьийн цIерметдешнех, текстехь ца оьшу йух-йуха аларш дIадахархьама, пайдаэца;
- дош, дешнийн цхьаьнакхетар, предложени къасто (йовза);
- аларан Iалашоне а, эмоцин иэшаре а хьаьжжина а, предложенийн классификаци йан;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш йовза; цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хIитто; цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенех къамелехь пайдаэца;
- цхьалхе йаьржина предложенеш а, шина цхьалхечу предложенех лаьтта чолхе

предложенеш а дIасакъасто; цхьалхечу предложенина синтаксисан таллам бан;

- Iамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца, царна йукъахь: долахь цIерашкахь доккха элп; йукъарчу цIерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпаш; тIеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а *я, ю, е (ё)* элпаш; долахь цIерашкахь *я, яь, ю, юь, е (ё)*, тIеэцначу (долахь цIерашкахь) *я, ю, е (ё)* элпаш; мукъаза элпаш *(къ, кI, кх, гI и т.д.)*; *-эв,-аьв,-ев* йаздаран бакъонаш; оьрсийн маттера а, оьрсийн маттехула а тIеэцначу дешнашкахь *щ, ь, ы, ф* элпаш йаздар; мукъа аьзнаш [*и*], [*уь*] деха хилар гойтуш, *й* элп йаздар; йеха а, йоца дифтонгаш *иэ, уо*; чаккхенгахь *-г, -к* элпаш долчу цIердешнашкахь ***а*** и ***и*** элпаш; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш; нохчийн меттан шалха мукъаза элпаш; дешан чаккхенгахь ***н***; цIердешнашца а, йаххьийн цIерметдешнашца а дештIаьхьенийн къаьстина йазйар; *ца, ма* дакъалгийн хандешнашца къаьстина йаздар; *й, ъ, ь* долчу дешнийн сехьадаккхар; шала мукъазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; шалхачу мукъазчу элпашца долчу дешнийн сехьадаккхар; дукхаллин терахьан цIердешнийн чаккхенаш; дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а *(ца, ма, а)* йазйар; *а* хуттурго а, хуттургаш йоцуш а цхьаьнатоьхначу цхьанатайпанара меженашца йолчу предложенешкахь сацаран хьаьркаш; шина цхьалхечу предложенех лаьттачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш;
- 80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан;
- Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан;
- опискаш, Iамийнчу бакъонашна орфографин а, пунктуацин а гIалаташ схьалаха а, нисдан а;
- тIекеренан хьолах кхета (муьлхачу Iалашонца, хьаьнца, мичахь хуьлуш йу тIекере); тIекеренан хьолахь нийса (адекватни) меттан гIирсаш харжа;
- нийса интонаци, къамелан зIе хиларан норманаш, орфоэпин норманаш ларйеш, барта диалоган а, монологан а аларш (4-6 предложени) хIитто;
- барта а, йозанан кепахь (йозанан тIекеренан билгалчу хьолана лерина (кехаташ, декъалваран открыткаш, дIакхайкхорш (объявленеш), и.д.кх.) а, йаккхий йоцу тексташ (3-5 предложенех) кхолла;
- текстан тема а, коьрта ойла а къасто; темина йа коьртачу ойланна тIе а тевжаш, текстана ша цIе тилла;
- предложенийн а, текстан дакъойн а къеп нисйан;
- йеллачу тексташна план хIотто;
- текст ма-йарра схьайийцар кхочушдан (барта а, йозанан кепахь а);

- текст хоржуш (йукъ-йукъара) схьайийцар кхочушдан (барта);
- билгалйинчу теманашца сочиненеш йазйан (хьалххе кечам биначул тІаьхьа);
- довзийтаран, талламан йешар, хаам лахар кхочушдан; бешначу (хезначу) хааман буха тІехь барта а, йозанан кепехь а цхьалхечу жамІийн кепаш йало; текстехь йолчу хааман интерпретаци йан а, жамІаш дан а;
- шен дешнашца Іамийнчу кхетамийн маьІна даста; Іамийнчу кхетамех пайдаэца;
- дошаман (кехатан а, электронан а носитель тІехь) гІоьнца, тІаьхьа хьожучу чуваларан хьелашкахь Интернет чохь дешан маьІна нисдан.

Тематикин планировани

Белхан программа хIоттош, тематикин планированехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методикин коьчалш ларалуш йолчу ЭОР-х пайдацаран таронаш.

1 класс (68 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Дешархойн гIуллакхдаран коьрта кепаш
Йоза-дешар Iамор – 50 с.			
1.	**Къамел кхиор (7 сахьт[1])**	Гайтаме-васте моделийн гIоьнца къамелах болу йуьхьанцара кхетам. Къамел суьртийн а, схемийн а гIоьнца маьIнийн дакъошка (предложенешка) декъар. Текстах болу йуьхьанцара кхетам. Хозуьйтуш ша йоьшуш а, ладугIуш а текстах кхетар. ХIума а, цуьнан цIе йоккху дош а. (Мила?), (хIун?) бохучу хаттаршна жоьпаш лун дешнаш. ХIуманийн дараш гойту дешнаш. Дашах а, предложенех а йукъара кхетам. Iаморан диалогехь дакъалацар. Билгалйаьхначу теманашна а, хьелашна а йуьхьанцара диалог хIоттор. Сюжетан суьртех а, шайн ловзарех а, занятех а, тергамех а дийцаран кепехь кегий дийцарш хIиттор. Къамелан гIиллакхаш. Нохчийн меттан гIиллакхе дешнаш (маршалла хаттар– *Iуьйре дика хуьлда! Суьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Iодика йар – Iодика йойла! благодарность – Дела реза хуьлда! Баркалла! ...).* Хаттаран предложенин интонаци (йиш).	Хьехархочун къамел тIеэцар. Къамелан аьзнаш довзар. Аьзнаш, дешнаш, цхьалхе предложенеш йухаалар (хьехархочунна тIаьххье). Хьалх-тIаьхьалла нийса йолчу сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тIехь гайтинчу хиламийн анализ, сюжет йийцаре йар, суьрташна тIе а тевжаш, барта дийцар хIоттор. Хьалх-тIаьхьалла нийса йоцчу (талхийна йолчу) сюжетан суьрташца болх бар: суьрташ тIехь гайтинчу хиламийн анализ, хиламийн хьалх-тIаьхьалла нисйар, хиламийн хьалх-тIаьхьалла нисйинчу сюжетан суьрташна тIехула барта дийцар хIоттор. ХIума а, цуьнан цIе йоккхуш долу дош а довзар. Мила? ХIун? бохучу хатаршна жоп луш долу дешнаш довзар. Ши хIума йа дуккха а йолу хIуманаш а, церан цIе йоккху дешнаш а довзар. ХIуманаш а, дараш а довзар а, цаьрца догIу дешнаш цхьаьнадалор (соотнесение) а. ХIуманийн а, церан цIераш йохучу дешнийн а тобанаш йар. Тобанаш йаран билгало къастор, тобанера совнаха элемент (хIума йа дош) дIайаккхар. Графикин хаамца болх бар. Дош а, предложени а йовзар. Тексте ладогIар, ладугIучу хенахь текстах кхетар.

[1] Билгалбина сахьтийн барам хьехаман кепехь бу, хьалхарчу классан дешархой кийча хиларан т1ег1анца нисбан мегаш бу.

		Нохчийн маттехула йолчу тексташкахь оьрсийн маттара тIеэцна дешнаш довзар.	Билгалйинчу схемица предложенеш хIиттор (барта). 2-3 предложенех йолу текст хIоттор (барта). Хьехархочун хаттаршна жоьпаш далар. Билгалйинчу моделаца диалогаш хIиттор. Дийцаран кепехь даккхий доцу дийцарш хIиторехь цхьаьна болх бар (масала, школера дахарх лаьцна дийцар, и.д.кх.). Ша бен болх: тIетовжаран дешнашца доцца дийцар хIотор. Этикетан кепех (*Іуьйре дика хуьлда! Де дика хуьлда! Іодика йойла! Дела реза хуьлда! Баркалла! и.дІ.кх.)* пайда а оьцуш, дешаран диалог хIоттор. Хаттаран предложенех пайдаэцар: *ХIара хIун ю? Иза мила ву?* Нохчийн къамелан этикетан кепех тайп-тайпанчу теманашкахула дешаран процессехь а, классал арахьарчу мероприятешкахь а пайдаэцар. Хаттаран иэшар лар а йеш, хаттаран предложенеш йалор. Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь оьрсийн маттера тIеэцна дешнаш довзар.
2.	**Дош а, предложени а (3 сахьт)**	Дешан маьIнин тергам. Гергара а, дуьхьалара а маьIна долу дешнаш. Уьйр лелорехь дешан меттиг а, цуьнан гIуллакх а. Къамелехь хIуманаш, хIуманийн билгалонаш, дараш билгалдечу дешнех нийса пайдаэцар. Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а. ХIума (объект) йовзар санна дош тIеэцар. Дешан маьIнина тIехь тергам. Дош а, цо билгалйо хIума а йовзар (къастар). Дош а, предложени а йовзар. Предложеница болх бар: дешнаш билгалдахар, церан хьалх-тIаьхьалла (рогIалла) хийцар. Предложенин йозанан кеп йалор. Тайп-тайпанчу эшарца (интонацица) предложенеш дIайешар. Интонированин (иэшарца йешаран) хаарш шардар. Текстера предложенийн барам билгалбар. Диалог. 1-на тIера 10-на тIекхаччалц дагардар.	Хьехархочо/дешархоша йоьшу говзар (дийцар) хазарца тIеэцар. Дешдакъошца, тIаьхьа (хIораннан амалца йогIучу йешаран чехкаллица) дийнна дешнашца а, шера йешар. Дешнаш дешдакъошка декъар, дешнашкахь дешдакъойн барам къастор. Дашехь аьзнийн хьалх-тIаьхьалла къастор. Текстера аларехула а, йешаран техникехула а хала долу дешнаш дешар. Текстан анализ: йешначу текстехула хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш далар, текстехь оьшу хаам схьакарор. Говзаран чулацам цIарца бустар (соотнесение). Шен жоьпаш одноклассникийн жоьпашца дустар, йешначу говзаран хьокъехь шен а, кхечуьнан а аларан мах хадор. Иллюстраци а, говзаран чулацам а дуьх-дуьхьал хIоттор. Цхьаьна бен болх: билгалдинчу дашца предложени йалор. Ловзаран кепехь шардар «Лайн мижарг»: цхьацца дош тIе а тухуш (по цепочке), предложенеш йаржор.

			Ловзар «Дийна дешнаш» (дешархоша предложенера дешнийн роль ловзайо, предложенехь дешнийн меттиг хуьйцу, нисделларг дIадоьшу). Предложенин модель хIоттор: предложенехь маса дош ду къастор а, хIора дош асанца (полоской) билгалдар а. Ша бен болх: предложенехь маса дош ду къастор а, дешнаш асанашца билгалдар а. Предложенин моделаца болх: моделан хийцаре хьаьжжина, предложени хийцар. Ловзаран кепехь шардар «Моделехула предложени кхолла». Ловзар «Предложенехь гIалат нисде» (грамматикин а, маьIнин а гIалаташ долу предложенеш нисйар). Дешаран диалог «ХIун дан мега хIуманах а, ткъа иштта оцу хIуманан цIе йоккхучу дашах а?», диалогехь дакъалацаро гIо до хьалхарчу классан дешархошна дош а, цу дашо билгалйо хIума а йовза буьйлабала. Барта а, йозанехь а цхьанна тIера иттана тIе кхаччалц дагардар. Тобанехь болх: Нохчийн маттахь йолчу тексташкахь оьрсийн маттера тIеэцна дешнаш довзар.
3.	**Фонетика (8 сахьт)**	Къамелан аьзнаш. Дешан аьзнийн хIоттаман а, цуьнан маьIнийн а цхьаалла. Дашехь долчу аьзнийн хьалх-тIаьхьалла а, аьзнийн барам а къастор. Схемина тIе а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар. «*К*» элпаца билгалде аьзнаш. Цхьана йа масех озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор: *лом, лам, кхор, кор, лу, ло.* Дешан аьзнийн анализ, аьзнийн моделашца болх бар: дешан аьзнийн хIоттаман модель йиллар, билгалйинчу моделаца догIу дешнаш далор. Мукъа, мукъаза аьзнаш а, зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар (къастар). Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш: *кх, къ, кI, аь, оь, уь, юь, яь, хь, гI, пI, тI, хI, цI, чI, I.*	Схемина тIе а тевжаш, къамелан аьзнийн характеристика йар. Аьзнийн а, элпийн а бараман базар (соотношение). Аларе а, декаре а хьаьжжина, нохчийн меттан мукъачу, мукъазчу аьзнийн артикуляци. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн характеристика. Мукъа а, мукъаза а аьзнаш билгалден элпийн башхалла (различие). Дешнийн аларехь аьзнаш билгалдар. Хьалхарчу/тIаьхьарчу озаца дешнйин классификаци йар. Таблицина тIе а тевжаш, билгалдинчу аьзнийн характеристика йар. Цхьана озаца къаьсташ долу дешнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор. Билгалдинчу озаца дош харжар. Iамош долу нохчийн меттан аьзнаш оьрсийн меттан аьзнашца дустар. Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар.

		Дешдакъа аларан уггаре жима дакъа санна. Дешнаш дешдакъошка декъар. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошца дешар. Нохчийн меттан аьзнаш. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.	Ша-тайпа мукъазчу *кх, къ, кI, аь, оь, уь, юь, яь, хь, гI, пI, тI, хI, цI, чI, I* аьзнийн алар. Долахьчу цIерашкахь аьзнийн а, элпийн а бараман богIуш хилар. Шимма цхьаьна болх беш, алфавитан къепехь элпаш дIанисдар. Нохчийн меттан алфавитан оьрсийн алфавитах къастар. Ловзаран кепехь шардар: «Суна тIаьхьара ала» (аьзнашка ладогIар а, карладахар а). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш довзар (къастор). Дешан модель хIоттор. Моделаца болх: дашехь аз билгалдечу метте хьаьжжина, оьшу модель харжар (дешан йуьххьехь, йуккъехь, чаккхенгахь: *урс, бурч, зу, москал, лами, тIадам*.). Шардар: билгалдинчу озаца дешнаш харжар. Дешан аьзнийн анализ кхочушйар. Цхьаьна бен болх: хьалхарчу озе хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Дешаран диалог: «Стенца къаьста аларехь мукъа аьзнаш мукъазчу аьзнех?», диалогехь дакъалацаран жамI санна: дуьхьало йолуш/йоцуш долу мукъа а, мукъаза а аьзнаш довзар. Шимма цхьаьна бен болх: озан хIоттаман моделаш йустар (цхьатералла, башхаллаш). Дешнаш дешдакъошца алар. Дош дешдакъошца декъар. Дешдакъойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар. Тобанашкахь болх: дашехь дешдакъойн бараме хьаьжжина, дешнаш вовшахтохар. Дашехь маса дешдакъа ду билгалдоккхуш, тIечIагIдар а далош, комментарешца шардар кхочушдар. Шимма цхьаьна бен болх: дешдакъойн билгалбинчу барамца дешнаш харжар.
4.	**Графика («Дешар» декъаца цхьаьна Iамош йу)**	Аз а, элп а довзар (къастар): элп аз билгалден хьаьрк санна. Доккха а, могIанан а элп. Нохчийн меттан элпаш. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар. Нохчийн графикийн дешдакъойн принцип. Нохчийн меттан шина хьаьркаца билгалдо ша-	Алфавитан къепехь дешнаш билгалдахар. Iамийнчу элпашца долу дешнаш дешар. Шардар: «Аз элпаца билгалде». Билгалдинчу озаца долу дешнаш харжар. Йазден а, тайп-тайпана аьзнаш билгалден а элпийн тоба йар. Шалхачу элпашца долу дешнаш дIайаздар.

		тайпа мукъа *(аь, уь, оь)* а, мукъаза (*гI, кх, къ, кI, пI, тI, хI, хь, цI, чI*) а аьзнаш. Нохчийн меттан элп *I*. Дешнийн аьзнийн-элпийн анализ. *Е, ё, ю, я, й* элпийн гIуллакх. Адамийн фамилешкахь а, цIерашкахь а, дийнатийн а, гIалийн, йартийн, урамийн цIерашкахь а доккха элп е*, ё, я, яь, ю, юь* йаздар. Нохчийн алфавитехь элпийн хьалх-тIаьхьалла. Нохчийн меттан элпаш. Доккха а, могIанан а элп. Абат (алфавит). Нохчийн алфавитан оьрсийн алфавитах къастар.	Аьзнаш аларна а, довзарна а тIехь массара цхьаьна бен болх. Нохчийн алфавитан элпаш бIаьран (визуальное) довзийтар. Даккхийчу а, кегийчу а элпийн дифференциаци. Йаздина элп хьехархочо йеллачу кепаца догIуш хилар билгалдар. Ловзаран процессехь элпаш довзар. Тобанашкахь болх: шалхачу элпашца долу дешнаш тобанашка дерзор *(аь, оь, гI, чI, къ…).* Ша бен болх: алфавитан рогIаллехь дешнаш дIайаздар. Алфавитах, нохчийн алфавитан элпийн рогIаллех долчу хаарех а лаьцна хьехархочун дийцар. Ловзаран кепехь шардар: «Алфавит кхидIа дIахьо (йийца)». Шимма цхьаьна бен болх: дешнаш алфавитан къепе далорехь гIалаташ къастор.
5.	**Йешар** **(11 сахьт)**	Дешдакъошца йешар (мукъа аз билгалдечу элпе хьаьжжина). Дешдакъошца шера а, индивидуальни темпаца йогIучу сихаллица дийнна дешнашца а йешар. Сацаран хьаьркашца йогIучу соцунгIашца а, интонацица (иэшарца) а йешар. Дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, йаккхий йоцу тексташ кхеташ йешар. Йаккхий йоцчу прозин текстийн а, стихотворенийн а исбаьхьаллин йешар. Хьехархочун хаттаршна тIетевжаш а, шеггара а текст схьайийцар. Нийсааларан (орфоэпин) йешар (дийнна дешнаш деша дуьйлалуш). Нийсайаздаран (орфографин) йешар (проговаривание), дIайоьшуш йазйарехь а, схьайазйарехь а ша шен таллам (самоконтроль) баран гIирс санна.	Дешдакъош, дешнаш, предложенеш йешаран говзалла кхиор. Дешнаш (схьа)аларан процессехь аьзнаш къастор. Хьехархочо билгайаьккхина дашехь аз билгалдаран иэшаран кеп йухаметтахIоттор. Шардар: дешна дешдакъа, шен цIарехь и дешдакъа долчу суьртаца цхьаьнадалор. Шардар: билгалдинчу элпашца дешдакъош кхоллар: *а, аь, оь, у, уь…* Шимма цхьаьна бен болх: мукъазчу элпаца керла дешдакъош кхолла: *кх, къ, хI, чI…* Билгалдина дешдакъош цхьатеррачу дешдекъаца тIедуза, масала: *…ми (лами), …маз (ламаз), …зар (лазар), и.дI.кх.* ТIедожоран, хаттаран, дийцаран, айдаран иэшарца предложенеш алар. Ловзаран кепехь шардар: «Чекхйаккха предложени», предложенин коьртачу ойланна тIе а тевжаш, йешна чекхйахаза йолу предложенеш чекхйаха хаар шардар. Йешаран шина тайпанан механаллех хьехархочун дийцар: нийсайаздаран а, нийсааларан (орфоэпин) а; оцу шина тайпанан йешаран Iалашонех а. Йаздина ма-дарра (нийсайаздаран йешар) дешнаш алар.

6.	**Йоза** **(10 сахьт)**	Йоза Іамор а, каллиграфин говзалла кхоллар а. Йоза кхочушдечу хенахь, ларбан оьшу уьнахцІоналлин лехамаш бовзийтар. Куьйган пІелгаш лелоран жигаралла (мелкая моторика) а, паргІат куьг лелор а кхиор. Тетрадь тІехь кехатан агІонан шортонехь а, классан уьнан шортонехь а ориентаци йан хаар кхиор. Йозанан даккхий а, могІанан а элпаш дІайаздар карадерзор. ЦІена а, къаьсташ долчу а хотІаца йаздар. ДІадоьшуш дешнаш а, предложенеш а йазйар. Текст нийса схьайазйаран приемаш а, хьалха-тІаьхьалла а. Элпийн боцу графикин гІирсийн гІуллакхах кхетар: дешнашна йукъарчу кІайдарган, сехьадаккхаран хьаьркан.	Йозанехь уьнахцІоналлин бакъонаш ларйар. Даккхий, кегий элпаш, элпийн цхьаьнакхетарш, дешдакъош, дешнаш йаздаран говзалла кхиор. Йозанан доккха а, жима а элп диллар карадерзор. Элпийн боцчу графикин гІирсийн гІуллакхах кхетар – дешнашна йукъахь кІайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк. Предложенийн йуьххьехь а, долахь цІераш йазйарехь а доккхачу элпах нийса пайдаэцар. Зорбанан а, йозанан а тексташ тІера дешнаш а, йаккхий йоцу предложенеш а схьайазйар. Йазйинчу предложенийн нийса кечйаран мах хадор (предложенин йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь тІадам). Дешнаш а, предложенеш а, 25 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош); Нийсайаздар аларца ца къаьсташ долу дешнаш а, 3-5 дашах лаьтта предложенеш а, 20 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дІайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош); Ловзар: Элпаш стенах лаьтташ ду? Элпийн модель хІоттор (кехат, картон, пластилин) Шардар: Элп нийса ала *(к, къ, кІ, кх…).* Ловзаран кепехь шардар «Элпана хІун хилла?»: кеп талхийнчу элпийн анализ йар, тІеоьшу элементаш билгалйар. Практикин болх: элпан дІайаздар нийса хилар таллар, шен элпаш йеллачу кепаца дустар. Шардар: шина-кхаа дашах лаьташ йолу предложенеш олуш дІайазйар, масала: *Лала илли ала. Нана хи мала.* Шимма цхьаьна бен болх: зорбанан а, йозанан а шрифтаца йаздина долу цхьа дешнаш вовшашца дустар. Шардар: зорбанан кепехь йаздина дешнаш йозанан кепехь дІайаздар.
7.	**Орфографи а, пунктуаци а («Йоза» декъаца цхьаьна Іамош йу)**	Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цІерашкахь а (адамийн цІерашкахь, дийнатийн, гІалийн, йартийн, урамийн а цІерашкахь) а доккха элп йаздар;	Шардар: предложенин йуьхь а, чаккхе а нийса кечйарца а, дешнашна йукъара кІайдаргаш ларйарца а дешнийн гуламах хІоттийна предложени дІайазйар. Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех тІедоьжначу кепехь кхета а веш, комментарешца предложенеш дІайазйар.

		адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн а, долахьчу цIерашкахь а, тIеэцначу дешнашкахь а *я, ю, е, ё* элпийн а нийсайаздар; нохчийн меттан шалхачу мукъазчу элпийн (*хь,кх,цI, къ, пI,...)* нийсайаздар; *ю, ы, ф, я, щ* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцчу дешдакъошца долу дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш.	Доккхачу элпах пайдаэцаран меттигех кхетош комментари йеш предложенеш д1аязйар. Ловзар «Дукха хьан?»: билгалдинчу элпана долахь цIераш лахар (йалор) а, дIайазйар а. Практикин болх: Iамийнчу нийсайаздаран норманаш ма-бохху, текстан олуш дIайазйар.
8.	**Маттах болу йукъара хаамаш (кхидIа курсан массо декъехь Iамош ду)**	Мотт адамийн уьйр лелоран коьрта гIирс санна. Уьйр лелоран Iалашонаш а, хьелаш а.	«Мотт – адамийн уьйран мехала гIирс» темина хьехархочун дийцар. Мотт адамийн уьйран, хаамийн, зIенийн гIирс хиларан йукъара кхетам. Тексташца, суьрташца бечу балхахула барта а, йозанан кепехь а тIекере лелор. Кхолларалли тIедиллар: йозанан къамелах пайдаэца оьшу хьал гайтар.
9.	**Фонетика (3 сахьт)**	Къамелан аьзнаш. Мукъа, мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Зевне, къора мукъаза аьзнаш а, уьш довзар а. Нохчийн меттан ша-тайпа аьзнаш. Дешдакъа. Дашехь дешдакъойн барам. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъазчу аьзнийн цхьаьнакхетарш доцу атта дешнаш).	Аьзнийн, элпийн йукъара башхаллин сурт хIоттор. Олучу дешнашкахь аьзнаш билгалдар, артикуляцина тIе тидам бохуьйтуш, аьзнаш алар. Дешнийн аьзнийн моделаш хIиттор. Дешан аьзнийн а, элпийн а билгалдар (обозначение) дустар. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн къастар а, царна йукъара башхалла (разница) а. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа а, мукъаза а аьзнаш дагардар. Мукъий, мукъазий аьзнаш билгалден мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн а, элпийн а маьIна къастаран меттигна тIехь тергам. *е, ё, ю, я* элпийн маьIна билгалдаккхар. ТIеэцначу дешнашкахь бен лелаш доцчу элпийн (*ё, я, ю, ы, ф, щ*) алар (воспроизведение). Дош а, дешдакъа а билгалдар, царна йукъарчу башхаллех кхетор. Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакъойн хIоттамна тIехь тергам. Дашехь маса дешдакъа ду билгалдар. Дешнаш цхьана могIанера вукху могIане сехьадахар. Дешнаш дешдакъошка декъар.

			Предложенехь дешнаш вовшех къаьстина (кIайдаргехула) йаздар. Долахь цIераш (адамийн цIераш, ден цIе, фамилеш, дийнатийн цIераш) доккхачу элпаца йазйан, иштта йаздарх кхето. «Нохчийн меттан аьзнех лаьцна вайна хIун хаьа?» темина къамел, йоза-дешар Iаморехь долу хаарш карладахар. Дешан схема хIоттор. Озана характеристика йала хаар. Оьрсийн маттехь доццчу шалхачу элпийн нийса йаздар а, аьзнийн схьаалар а кхочушдар. Ловзаран кепехь шардар «Билгалдинчу озана дош даладе»: (***Д**ада, ху**д**ар, бо**д**а, ба**д**)*. Массо а дешнашкахь муьлха аз ду цхьаттера хезаш? Оцу озана дош даладе: дашна йуьххьехь, йуккъехь, чаккхенгахь. Шардар: йалийнчу билгалонашца аьзнаш билгалдахар (барта). Шимма цхьаьна бен болх: билгалбинчу бухца аьзнаш тобанашка дерзор. Дош, дешдакъа билгалдар, коьртачу башхаллех (различие) кхетор. Тайп-тайпанчу дешнийн дешдакъойн хIоттамна тIехь тергам. Дош сехьадаккхархьама дешдакъошка декъар. Дашехь маса дешдакъа ду билгалдар.
10.	**Графика** **(3 сахьт)**	Аз а, элп а. Аьзнаш а, элпаш а довзар. Нохчийн меттан ша-тайпа (шалха) элпаш. ТIеэцначу дешнашкахь бен пайда ца оьцу *е, ё, ю, я* элпаш. Адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, дайн цIерашкахь а, дийнатийн цIерашкахь а доккха элп. Нохчийн абат (алфавит): элпийн цIераш, церан хьалх-тIаьхьалла. Дешнийн къепйоза рогIаллехь нисдархьама, абатах пайдаэцар. Элпийн боцу графикин гIирсаш: дешнашна йукъара кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк.	Долахь цIераш доккхачу элпаца йазйар. Долахьчу цIерех пайда а оьцуш, шимма цхьаьна предложенеш хIиттор. Дешнийн аьзнийн-элпийн хIоттаман моделаш хIиттор. Дешаран диалог «Дешнийн аьзнийн а, элпийн а хIоттам бустар». Шардар: дашехь маса дешдакъа ду билгалдар, дош дешдакъошка декъаран бакъонах кхетор. *е, ё, ю, я* элпийн маьIна билгалдаккхар. ТIеэцначу дешнашкахь бен лелаш доццчу элпийн *(ф, ё, ю, ы, щ)* цIе йаккхар, алар. Ловзаран кепехь шардар: «Дашах лаьцна дика хьан дуьйцур дара?», шардар кхочушдарехь, аьзнаш элпашца билгалдарх; дешан аьзнийн а, элпийн а хIоттамах барта къамелан алар хIотто хаар карадерзадо.

			Ловзар-къовсадалар «Карлайаккха абат» Шимма цхьаьна бен болх: йукъахдитина мукъа а, мукъаза а элпаш йукъа а хIиттош, дешнаш кхоллар. Предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккхачу элпан нийсайаздар. Шардар: Дешнашкахь йукъахдитина элпаш йукъахIиттор.
11.	**Орфоэпи (курсан массо декъехь Iамош йу)**	Аьзнаш а, аьзнийн цхьаьнадараш а алар: шала мукъаза *ккх, тт, лл, и.д.кх.*	Дешнашкахь йукъахдитина элпаш хIиттор. Шалха элпаш *ккх, тт, лл и.дI.кх.* дехха, цхьа аз санна, алар. Билгалдинчу элпан меттиг алфавитехь билгалйаккхар. Шардар: предложенехь дош нийса дIадеша, масала: Арахь *догIа ду. НеIаран догIа ду.*
12.	**Лексика а, морфологи а (4 сахьт)**	Дош меттан дакъа санна (довзийтар). Дош хIуманан, хIуманан билгалонан, хIуманан даран цIе санна (довзийтар). Синонимаш а, антонимаш а (йукъара кхетам, терминаш а ца йалош).	Дешаран диалог: Муьлхачу хаттаршна жоп дала тарло дешнаша? ХIума а, хIуманан билгало а, дар а гойту дешнаш (*мила? хIун? хIун дина? и.д.кх.)* хаттаршкахула къастор. Шардар: предложенешкахь тера, дуьхьал маьIна долу дешнаш карор а, кхин тIе лахар а *(йоккха-жима, лекха-лоха).* Шардар: *мила?* бохучу хаттарна жоп лун, адам билгалден а, *хIун?* бохучу хаттарна жоп лун, адам доцург билгалден а, дешнаш текстехь харжар. Шимма цхьаьна бен болх: *цхьаъ, шиъ, дуккха а* бохучу дешнашца дешнийн цхьаьнакхетарш хIиттор а, къамелехь царех нийса пайдаэцар а. Тобанашкахь болх: адам билгалден а, хIуманаш билгалйен а дешнаш довзар. Шимма цхьаьна бен болх: хIуманан цIе суьртаца цхьаьнайалор (*кхор, Iаж…);* дийнатийн цIераш церан суьрташца цхьаьнайалор (*цициг, жIаьла…*), и.дI.кх. Бос билгалбен цIе а, бос (бесан сурт) а цхьаьнабалор. Шимма цхьаьна бен болх: кху тайпа «*хIума + хIуманан билгало»* дешнаш цхьаьнадалор.
13.	**Синтаксис (3 сахьт)**	Дешнийн цхьаьнакхетар (довзийтар). Предложени меттан дакъа санна (довзийтар). Предложенин схема. Предложенин схема йешар. Предложени а, цуьнан схема а йустар (соотнесение). Схемехула а, билгалдинчу дешнашкахула а предложенеш хIиттор.	Предложенин схема йеша хаар. Предложени а, цуьнан схема а цхьаьнайалор. Билгалдинчу дешнашца а, схемица а предложенеш хIиттор. Хаттаран, айдаран, дийцаран, тIедожоран предложенеш дифференцировать йар. Шардар: предложенеш билгалйинчу иэшарца (интонаци) йешар.

		Предложенехь дешнийн къепе. Предложени дIайазйаран бакъонаш. МаьIнийн хаттарийн гIоьнца предложенехь дешнийн уьйр билгалйаккхар. Кепах йохийна предложенеш йухаметтахIиттор. Цхьаьнатоьхначу дешнийн кепех предложенеш хIиттор. Текст. Текстан билгалонаш. Текстан тема а, цIе а.	Шимма цхьаьна бен болх: кеп талхийна предложени нисйе (иэделлачу дешнех предложени кхолла), масала: *дахара, тхо, хьуьнах, селхана.* Шимма цхьаьна бен болх: текстан дакъош къастор, церан къастор нийса хиларх кхетор. Практикин болх: кеп талхийна текст схьайазйар, предложенийн кепаш нийса йалор (йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь хьаьркаш).
14.	**Орфографи а, пунктуаци а (5 сахьт)**	Нийсайазйаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: предложенехь дешнаш къаьстина йаздар; предложенин йуьххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп йаздар: адамийн цIерашкахь а, фамилешкахь а, дийнатийн цIерашкахь а; адамийн цIерашкахь, фамилешкахь, ден цIерашкахь, дийнатийн цIерашкахь *я, яь, ю, юь, е, ё* элпийн нийсайаздар, тIеэцначу дешнашкахь *я, ю, е, ё* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн *(хь, хI, кх, чI и т.д.)* нийсайаздар*; щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; дешнаш сехьадахар; предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш: тIадам, хаттаран а, айдаран а хьаьркаш. Текст схьайазйаран алгоритм.	Нийсайаздаран а, пунктуацин а бакъонаш Iамор. Цхьана могIанера вукху могIане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар. Алар цхьаъ долуш, йазйар тайп-тайпана долчу дешнашна тIехь тергам, масала: *мотт, цIе, ча, мIара.* Шардар: долахь цIераш йукъахь йолу предложенеш дIайазйар. Кхолларалли тIедиллар: алгоритмана тIе а тевжаш, долахьчу цIерийн билгалбаькхинчу барамца, «Сан доьзал» цIе йолу доккха доцу дийцар йазде.
15.	**Къамел кхиор (6 сахьт)**	Къамел адамашна йукъахь тIекере лелоран коьрта кеп санна. Барта а, йозанан а къамел: коьрта башхаллаш (отличия). Дош къамелан дакъа санна. Къамелехь дешан маьIна (роль). Предложени а, текст а къамелан дакъош санна (довзийтар). Текстан цIе. Шен (долахь) текст хIоттор. ТIекеренан хьелаш: тIекеренан Iалашо, хьаьнца, мичахь кхочушхуьлу тIекере. Барта тIекеренан хьелаш (диалогаш ролашца йешар, видоматериалашка хьажар, аудиозаписе ладогIар).	Iаматан элементаш йовзар (форзац, шмуцтитул, чулацам, билламаш, дошам-йуххедиллар). Адамийн дахарехь меттан а, къамелан а маьIнах, кхечу халкъийн меттанийн ларам беш, алар. Хьехархочун къамел хазарца тIеэцар. Къамелан гIуллакхдаран коьрта тайпанаш билгалдар*: ладогIар, дийцар (къамел дар), йоза, йешар.* Хезна текст йозанан кепехь схьайийцар. Къамелан дакъа санна текст, текстан коьрта билгалонаш йовзийтар. Текст а, предложени а вовшех къастор. БIаьрсица а, хазарца а текстера предложенеш къастор.

		Дешаран а, Іер-дахаран а хьелашкахь къамелан этикетан норманаш (маршала хаттар, Іодика йар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, дехар дар).	ХІоттийнчу хьесапца цхьаьнайогІу барта а, йозанан а текст кхоллар. ЛадугІучу/йоьшучу текстана цІе харжар. 3-4 къаьстинчу предложенех текст хІоттор. Йозанехь предложенин кеп нийса кхочушйар (йуьххьехь доккха элп, чаккхенгахь тІадам). Предложенийн схемаш хІиттор а, кийча схемаш билгалйинчу предложенешца йустар а. Іамийна нийсайаздаран а, пунктуацин а бакъонаш йозанехь ларйар. Шимма цхьаьна бен болх: «Муьлха шеран хан дукхайеза хьуна?» темина диалог хІоттор. ТІекеренийн тайп-тайпана хьелаш гайтаран суьрташца болх *(маршалла хаттар, Іодика йар, баркалла алар, дехар дар)*, хІора хьолана догІу этикетан дешнаш харжар. Нохчийн гІиллакх-оьздангаллин лексикица диалог хІоттор. Ролашца ловзар «Хьеший бахкар»: ламасташца догІуш, хьеший тІеэцар. Шимма цхьаьна бен болх: «Цхьаьнакхетар» къамелхочуьнга могашалла, гІуллакх хаттар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) - 5 с.			

2 класс (68 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Дешархойн гІуллакхдаран коьрта кепаш
1.	**Маттах лаьцна йукъара хаамаш (1 сахьт, кхидІа курсан массо декъехь Іамадо)**	Мотт адамийн тІекеренан коьрта гІирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.	«Адамийн дахарехь меттан а, къамелан а маьІна» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран коьрта гІирс хиларх йукъахь жамІан кеп йалор. Шимма цхьаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Россин Федерацехь меттанийн шорталлех болу хаамаш бийцаре бар. Мотт Іаморан некъех лаьцна диалог. Йукъахь жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.
2.	**Фонетика, графика, орфоэпии (8 сахьт, кхидІа курсан массо декъехь Іамадо)**	Аьзнийн маьІна къасторан гІуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш *(аь-аь, оь-оь, уь-уьй)* а, уьш элпашца билгалйар а *(аь, оь, уь, яь, юь)*. *Я, яь, ю, юь, е(ё)* элпашца дешнаш. *Э, е* элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. *Й* элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш *(гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І)* а, уьш элпашца билгалйар а. *Щ, ь, ы, ф* элпашца долу дешнаш. Шеконца *[оьв], [ой], [эв]* хеза дешнаш нийсайаздар. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна). Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар. Элпийн боцу графикин гІирсаш: дешнашна йуккъехь кІайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац	Схемина тІе а тевжаш, аьзнийн характеристика кхочушйар. Дешнашкахь элпийн а, аьзнийн а барам базар. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн артикуляцин башхаллаш. Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн нийса алар. Шаьш билгалдечу озан характеристикехула элпийн классификаци кхочушйар. Меттан коьчална тІехь тергам: я, яь, ю, юь, е (ё), э, е элпашца долчу дешнийн аьзнийн-элпийн хІоттамехь йолчу башхаллех кхетор. Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар. Шалхачу мукъазчу аьзнийн (гІ, кІ, къ, кх, пІ, тІ, хІ, хь, цІ, чІ, І) алар. Долахьчу а, йукъарчу а цІерашкахь элпийн, аьзнийн барам базар, хІора нисйеллачу меттехь элпийн, аьзнийн бараман галморзахаллех кхетор. Цхьана могІанера вукху могІане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар. Графикин гІирсех нийса пайдаэцар а, кхетор а: кІайдарг, дош сехьадаккхаран хьаьрк, абзац, предложенин чаккхенгахь тІадам. Дош сехьадаккхаран бакъонах пайдаэцар.

		(цIен могIа), сацаран хьаьркаш (Iамийнчун барамехь).	
3.	**Лексика (10 сахьт)**	Дош декаран а, маьIнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маьIна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар. ЦхьанамаьIнийн а, дукхамаьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам). Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам.	Дидактикин ловзар: «Муьлха дош ду хаал?» (суьрташкахула дешнаш довза деза). Тобанашца болх: текстехь дешан маьIнина тIехь тергам, текстана тIе а тевжаш, дешан маьIна билгалдар. Практикин болх: дошам тIера, хьайна хьалха ца хууш хиллачу, кхаа дешан маьIна схьайазде. Тобанашца болх: кроссворд кхочушйар. Дешнийн тайп-тайпана маьIна гойтучу суьрташца болх, масала: *моттт, нIаьна…,* суьрташна тIе а тевжаш, дукхамаьIнийн дешнийн маьIнех кхетор. Синонимийн, лексикин маьIнина а, шайх пайдаэцначу предложенешна а тIе а тевжаш, маьIнийн тераллина а, башхаллина а тIехь тергам. Шина синонимах, харжамна комментари а йеш, билгалйинчу предложенехь уггар догIург харжа хаар карадерзорна тIехьажийна шардар. Шимма цхьаьна бен болх: текстехь синонимаш лахар. Суьрташца болх: суьртийн кепехь беллачу хаамах кхетаран а, далийнчу дешнашца – антонимашца иза цхьаьнайало хааран а хаарш кхиор. Дидактикин ловзар: «Дуьхьал маьIна долчу дешан цIе йаккха». Шимма цхьаьна бен болх: билгалдинчу дешнашна антонимаш йалор. Практикин болх: предложенешкахь антонимаш лахар.
4.	**Дешан хIоттам (морфемика) (3 сахьт)**	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).	«Гергара стаг хьанах олу?» темина дешаран диалог. «Гергара дешнаш» боху кхетам йукъабалор. Гергарчу дешнашна тIехь тергам (тералла, башхалла). Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде». Меттан коьчална а, суьрташна а тIехь тергам: къамелехь шена зеделлачунна а, суьрташна а тIе а тевжаш, масех гергарчу дешан маьIнаш дуьхь-дуьхьал хIиттор, дешнийн маьIнашкахь терачух а, къаьстачух а хетарг алар, шен гIоьнца, дерриг гергарчу дешнийн маьIнах кхето таро лун дош гучудаккхар.

			Дешаран диалог: «Гергарчу дешнийн йукъарчу декъах хIун ала мегар ду?» Цхьаьна бен болх: дешнашкахь коьрта дакъа билгалдар (орам).
5.	**Морфологи (10 сахьт)**	Къамелан дакъош. ЦIердош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш *(«мила?», «хIун?»)*, къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цIердешнаш (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш).	Дешаран диалог: «Вайн къамел стенах лаьтта?» «Къамелан дакъош» боху кхетам йукъабалор. Билгалдинчу дешнийн гуламна тIехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «цIердош» кхетам йукъабалор. Шимма цхьаьна бен болх: муьлхачу хаттаршна жоп ло хьаьжжина, цIердешнаш шина тобане декъар («хIун?» йа «мила?»). Адамийн цIераш, ден цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш билгалйечу цIердешнех лаьцна дешаран диалог. «Долахь», «йукъара» боху кхетамаш йукъабалор. ЦIердешнийн лексикин маьIнина тIехь тергам. Шардар: билгалбинчу баххашца текстехь дешнаш лахар (масала, дешаран гIирсийн цIераш йоху дешнаш, Iаламан хиламийн, доьзалан декъашхойн, и.д.кх.). Дифференциаци йарехула тIедиллар: дешнийн тобанийн йукъара билгало гучуйаккхар.
		Хандош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш *(«хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?»)*, къамелехь пайдаэцар.	Билгалдинчу дешнашна тIехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «хандош» боху кхетам йукъабалор. Хандешан лексикин маьIнина тIехь тергам. Дифференциаци йарехула тIедиллар: хаттаршка хьаьжжина хандешнаш тобанашка дерзор. Практикин болх: дешнийн гуламна йукъара хандешнаш схьайаздар. Шимма цхьаьна бен болх: текстехь хандешнаш карор. Ша бен болх: предложенина хандош йукъахIаттор.
		Билгалдош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш *(«муха?», «хьенан?» «стенан?»)*, къамелехь пайдаэцар. зависимости от того, какие признаки предметов они обозначают (цвет, вкус, размер).	Билгалдинчу дешнашна тIехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «билгалдош» боху кхетам йукъабалор. Билгалдешан лексикин маьIнина тIехь тергам.

		Работа в группах: соотнесение имен прилагательных и вопросов к ним *(муха? хьенан? стенан?)*.	Шимма цхьаьна бен болх: муха? бохучу хаттарна жоп луш долу билгалдешнаш, хIуманан муьлха билгало (бос, чам, барам) гойту хьаьжжина, кхаа тобане дIасадекъар. Тобанашкахь болх: билгалдешнаш а, царна хIиттош долу хаттарш а цхьаьнадалор (муха? хьенан? стенан?). Ша бен болх: текстера билгалдешнаш схьайаздар. Дифференциаци йарехула тIедиллар: билгалдешнийн тобанан йукъара билгало гучуйаккхар. Практикин болх: билгалдешнаш (деллачу билгалдешнашна йукъара) предложеншна йукъайаздар.
		ДештIаьхье. Уггар йаьржина дештIаьхьенаш: *тIе, тIера, чу, чуьра, кIел*, и. д. кх.	Шардар (тергам): муьлха предложени нийса хIоттийна йу? Масала, Чорпа йай тIехь йу. Чорпа йай чохь йу…? «ДештIаьхье» боху кхетам йукъабалор. «Стенна оьшу дештIаьхьенаш?» темина дешаран диалог. Кхолларалли болх: тайп-тайпанчу дештIаьхьенех пайда а оьцуш, цхьатеррачу дешнийн гуламах предложенеш хIиттор. Ловзаран кепехь шардар: «ДештIаьхьенаш тиллайелла».
6.	**Синтаксис (5 сахьт)**	Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар). Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар. Аларан Iалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложенеш. Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.	Дашна а, предложенина а тIехь тергам. «Предложенехь дешнаш вовшех муха дозу?» темина дешаран диалог. Шардар: нийса хIиттийна предложенеш схьакъастор (билгалйинчарна йукъара). Дешаран диалог: «Предложенин чаккхенгахь муьлха хьарк дилла деза муха хаа деза?». Тобанашкахь болх: кеп талхийнчу текстехь предложенийн, чаккхенгахь йогIу сацаран хьаьрк хIотторца, доза къастор. Шимма цхьаьна бен болх: дешнийн билгалбаькхинчу гуламах предложенеш хIиттор. Шимма цхьаьна бен болх: эмоцин иэшаре хьаьжжина къаьсташ йолу предложенеш йустар, йогIучу иэшарца предложенеш алар.
7.	**Орфографи а, пунктуаци а (13 сахьт)**	Предложенин йуххьехь а, долахь цIерашкахь а доккха элп (цIераш, фамилеш, дийнатийн цIераш); предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш; дош цхьана могIарера вукху могIаре сехьадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);	Дешаран диалог: «Схьайазйарехь дарийн къепен алгоритмах муха пайдаэца беза?» Комментарица йоза кхочушдар: йаздечу долахьчу а, йукъарчу а цIердешнашнийн дIайаздаран башхаллех кхетор. Деха *и, уь* элпашна тIаьхьа *й* элп йазйаран бакъо тIечIагIйарна шардар. Вовшеталлар.

		Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхьама (нисдархьама), Іаматан тІерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар. Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цІерашкахь доккха элп: цІераш, фамилеш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш; йукъарчу цІерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тІеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; долахь цІерашкахь: цІерашкахь, фамилешкахь, дайн цІерашкахь, дийнатийн цІерашкахь, меттигийн цІерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ё)*элпийн нийсайаздар, тІеэцначу дешнашкахь (долахь цІерашкахь) *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн *(къ, кІ, кх, гІ, и.д.кх.)* нийсайаздар; шеконца *[оьв], [ой], [эв]* хезачу дешнийн нийсайаздар *(-эв,-аьв,-ев)*; *щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа *и, уь* хезачохь *й* элп йаздар; дештІаьхьенаш цІердешнашца къаьстина йазйар.	Бакъонах пайдаэцаран ша шена таллам бар. Меттан коьчална тІехь тергам: дош сехьадаккхаран бакъонца доьзначу хаттарна, билгалйинчу коьчалан анализан буха тІехь жоьпан кеп йалор, дешнаш сехьадахаран бакъо къастор (тайар). Таблицица болх (цхьана бІогІамалгехь дешнаш дешдакъошца декъна ду, вукху бІогІамалгехь изза дешнаш сехьадахарна декъна ду): дешнаш дешдакъошка декъаран, дешнаш сехьадахаран башхаллаш дуьхь-дуьхьал хІиттор, къаьсташ долчух кхетам балар. Практикин болх: сехьадаха мегачу кепара декъарца дешнаш дІайаздар, дешнаш сехьадохуш декъарехь ша шена мах хадор кхочушдар. Дифференциаци йарехула тІедиллар: билгалбинчу буха тІехь дешнаш карор (сехьадаха ца мега дешнаш). Шимма цхьаьна бен болх: дешнаш сехьадахарна декъарехь даьхначу гІалатех кхетор. Ша шена таллам: шен кхечу предметашкара йозанан белхаш, дешнаш сехьадахаран бакъонах пайдаэцарехь хила тарло гІалаташ нисдаран Іалашонца, таллар. Практикин болх: долахь цІердешнаш йаздаран бакъонах пайда а оьцуш, предложенеш дІайазйар. Шимма цхьаьна бен болх: долахь цІердешнийн (цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш) йаздаран бакъонах тІейоьжначу кепехь пайдаэца дезачу хаттаршна жоьпаш далар. Кхолларалли тІедиллар: пхеаннал кІеззиг долахь цІердош (цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш) шеца долу текст йазйар. Дешаран диалог: «Муха хІотто йеза, хила тарло нийсайаздаран гІалат гучудаккхархьама, дарийн къепен план». Шимма цхьаьна бен болх: гергарчу дешнийн могІанехь гергара доцу дош гучудаккхар. Комментарица йоза кхочушдар: *[оьв], [ой], [эв]* аьзнашца долчу дешнийн нийсайаздарехула Іамийнчу бакъонах пайдаэцар шардар.

			Нийсайаздаран тренинг: *я, яь, ю, юь, е* элпашца долчу йукъарчу, долахьчу цIердешнийн нийсайаздар. Суьрташца а, царна буха йаздинчу дешнашца а болх, *кIора-къора, го-гоь,* и.д.кх. тайпанан дешнийн анализ кхочушйо. Тобанашкахь болх: билгалбаьхначу баххашца дешнийн тобанаш йар: цхьаьнадогIу йа ца догIу дешан орамехь мукъазчу аьзнийн алар а, йаздар а. Шимма цхьаьна бен болх: текстехь Iамийнчу бакъонашца догIучу дешнийн йаздаран декъехь тIечIагIдарш далор.
8.	**Къамел кхиор (10 сахьт)**	Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тIекеренан Iалашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тIеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхьаьна гIуллакхдарехь шимма цхьаьна а, тобанашкахь а болх дIахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.	Шен дIайахьарехь дешархой тIекеренан хьолан башхаллаш билгалйаха Iема дешаран диалог: Iалашонаш, хьесапаш, декъашхойн хIоттам, меттиг, хан, коммуникацин гIирсаш. Диалоган жамIдар: тIекеренан хьолехь тIекеренан Iалашо сецор, хьаьнца, мичахь дIахьош йу тIекере мехала хиларх а, меттан гIирсаш харжар хьолан оцу башхаллех доьзна хиларх а хьехархочун хаам. Билгалйинчу масех репликех комментарешца нийсаниг барта харжар, Iалашонца а, тIекеренан хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар бух болуш хилар тIечIагIдар. Ролашкахь ловзарш, къамел дIадахьаран хаарш карадерзорна лерина сценкаш хIиттор: дIадоло, къамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тIеберзо, и. д. кх. Кхолларалли тIедиллар: къамел дIадоло, къамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тIеберзо, и.д.кх. оьшучу хьелашкахь шен диалогаш хIиттор. Къамелан этикетан норманашна тергам. Этикетан аларш шардар йукъалоцу ролашкахь ловзар. ХIора дийнан тIекере кхочушйарехь, шен къамелан культурин мах хадоран Iалашонца, шена тIехь тергам. Шардар: билгалйинчу тексташкахь тIекеренан бакъонашца, къамелан этикетан норманашца доьзна гIалаташ схьакарор, карийна гIалаташ нисдар. «Тергамхой» ролашкахь ловзар, ловзаран Iалашо йоьзна йу урокехь а, переменашкахь а барта тIекеренан меттан а, меттан боцу а гIирсийн харжар нийса хиларан мах хадорца.

			Кхолларалли тIедиллар: диалогехь дакъалацаран бакъонашца долу плакат кхоллар (ладогIа хаар, репликаш нийса тIеэца хаар, къамелехь дакъалаца, хетарг дийца).
		Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор.	Суьртийн репродукцешца болх, суьртана шен эмоцин откликан анализ йар, хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш далар. Хаттаршна тIе а тевжаш, суьрта тIехула барта дийцар хIоттор. Исбаьхьаллин музеехула виртуале экскурси.
		Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цIе. Билгалйинчу тексташна цIе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тIаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а рогIалла талхийна тексташ нисйар. Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар). Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а. Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар. Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.	Дешаран диалог «Дош, предложени, текст йустар», диалог кхочушйарехь дешан, предложенин, текстан тераниг, къаьсташ дерг гучудаккхар. Меттан коьчална тIехь тергам: текстийн а, «текст цахиларийн» (предложенийн хьал-тIаьхьалла галйаьккхина/йукъарчу темица йоьзна йоцу масех предложении/цхьана хIуманах лаьцна, амма ойла ца гойту масех предложени) масех масал, текстан билгалонийн йустар, гучуйахар: текстехь предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьал-тIаьххьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Шимма цхьаьна бен болх: текст а, предложенийн гулам а къастор, шена хетарг тIечIагIдар. Текстера предложенийн уьйран некъашна тIехь тергам, текстехь предложенийн уьйран некъех шена хетарг алар. Текстехь предложенийн хьалх-тIаьхьаллина тIехь тергам. Ша бен болх: талхийна текст йухаметтахIоттор – текстехь предложенийн нийса рогIалла къастор. Практикин болх: билгалйинчу текстийн коьртачу маьIнин кеп кхоллар. Текстан хIоттамна тIехь тергам, текстан хIоттаман дакъа санна абзац йовзийтар. Цхьаьна бен болх: абзацийн хьалх-тIаьхьаллин къепе талхийнчу текстехь абзацийн рогIалла къастор. Дифференциаци йарехула тIедиллар: дийначу текстехь абзацаш къастор. Дийцаре дар: муха йоьзна йу текстан коьрта ойлахIора абзацан чулацамца. Практикин болх: текстан коьртачу ойланан кеп йалор. Цхьаьна бен болх: текстана цIе харжар.

			Тобанашкахь болх: цхьана текстана тайп-тайпана цIераш харжар. Практикин болх: цIеран а, текстан а йогIуш хилар /йогIуш цахилар къастор, шена хетарг тIечIагIдар. Кхолларалли болх: билгалйинчу цIарца текст хIоттор. Практикин болх: абзацийн галйаькхина рогIалла йухаметтахIоттор, нисйина текст дIайазйар. Дешаран диалог: «Муьлха Iалашонаш хила мега тексташ кхолларалехь? », текст кхолларан Iалашонех дешархоша шайна хетарг алар. Текст-суртхIотторна башхаллашна тIехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор, текстехь суртхIоттор кхолларан гIирсаш карор. Текст-дийцарна башхаллашна тIехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор. Текст-ойлайарна башхаллашна тIехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор. Тобанашкахь болх: текст-дийцарш текст-сурхIотторца йустар. Декъалбарийн далийнчу масалшна анализ йарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йар, текстийн-декъалбарийн хIоттаман анализ йар. Кхолларалли тIедиллар: декъалваран открыткин текст кхоллар (декъалваран бахьана дешархоша шаьш хоржу). Схьайийцаран (25-35 дешан барамехь дийцаран текст) бух санна йалийнчу текстан чулацамна йукъахь анализ йар. Дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан. Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан. Текстана хIиттийнчу хаттаршна барта жоьпаш далар. Хаттаршна тIе а тевжаш, текст барта схьайийцар. Хаттаршна тIе а тевжаш, текстан чулацам йозанан кепехь ма-барра схьабийцар. Схьадийцар нисдан аьтто хуьлуьйту ша шена таллам бар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) – 8 сахьт			

3 класс (68 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Дешархойн гІуллакхдаран коьрта кепаш
1.	**Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахьт[2], Іамор курсан дерриг дакъошкахь дІахьо)**	Нохчийн мотт тІекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.	«Доьзалехь а, йукъараллехь а нохчийн маттах пайдаэцар» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран (тІекере лелоран) коьрта гІирс хиларх йукъахь жамІан кеп йалор. Шимма цхьаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Меттан кхиаран некъех лаьцна диалог. Нохчийн мотт кхиорах а, Іалашбарах а лаьцна хаамаш бийцаре бар. Йукъахь жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.
2.	**Фонетика, графика, орфоэпи (курсан массо декъехь Іамадо) (3 сахьт)**	Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Йеха а, йоца а дифтонгаш иэ, уо, уьш йазйар а. Нохчийн маттахь ъ гІуллакх. ъ, ь долчу дешнашкахь (айъа, тетрадь...) аьзнийн а, элпийн а хІоттаман базар. Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар. Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахь жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).	Азнийн классификаци дІайахьа ладаме билгало къастор. Шимма цхьаьна бен болх: тІаьхьабогІучу йукъахь бечу талламца аьзнийн билгалбинчу гуламна классификации йар. Тобанашкахь болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь элпийн а, аьзнийн а барам базар. Ша бен болх: билгалдина дешнаш алфавитан къепехь дІайаздар. Дифференциаци йарехула тІедиллар: алфавитан къепехь цІераш дІанисйеш кхочушдинчу тІедилларехь гІалаташ карор. Дешнийн нийса алар а, йазйар къасторхьама нийсайаздаран дошамца болх бар. Дошамашца, справочникашца алфавитах долчу хаарех боьзна болх барехула курсан массо дакъо Іаморехь практикин болх. Мукъачу аьзнийн дохаллина тІехь тергам. Ловзаран кепехь шардар: тайп-тайпанчу предложененшкахь нийса дІадеша дош
3.	**Лексика**	Дешан лексикин маьІна.	Дешаран диалог: «Мичахь лаха деза цадевза дешнаш?»

[2] Билгалбина сахьтийн барам хьехаман кепехь бу, дешархойн хьашташка, лехамашка хьажжина нисбан йиш йолуш бу барам..

	(3 сахьт)	Дешан нийса а, тІедеана а маьІна (довзийтар).	Дешнийн маьІнех хьехархочун дийцар. Суьртийн буха тІехь дешнийн маьІнашна тІехь тергам. Дошаман статьях лаьцна хьехархочо дийцар, статьян хІоттамна тІехь тергам. Ша бен болх: Тетрадь тІе дешан (билгалдинчу дешнех хаьржинчу) дошаман статья схьайазйар. Шимма цхьаьна бен болх: предложеженешкахь нийсачу а, тІедеанчу а маьІнашкахь дешнаш карор.
4.	**Дешан хІоттам (морфемика) (7 сахьт)**	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхьанаораман (гергара) дешнаш; цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхьанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахь орам къастор (аттачу дешнашкахь); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна. Цхьанаораман дешнаш а, цхьана дешан кепаш а. Орам, дешхьалхе, суффикс – дешан маьІне дакъош. -р, - хо, -ча суффиксашца долу дешнаш. Хьастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (цІа-цІелиг, кема-кемалг,..).	Дешаран диалог: «Муха къастало дешнийн гергарло?» «Орам», «цхьнаораман дешнаш» бохучу кхетамашца болх: Іамат тІехь йалийнчу бакъонийн анализ. Ша бен болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь билгалбаькхинчу орамца дешнаш каро. Шимма цхьаьна бен болх: гергара дешнаш харжар (лахар). (Текстехь) Гергара дешнаш лахаран Іалашонца текстан анализ. Тобанашкахь болх: билгалбинчу могІарехь совнаха дош карорна (гучудаккхарна) лерина тІедиллар кхочушдар (масала, гергарчу дешнийн тобанехь синоним). Дешан кеп хийцайаларна тІехь тергам. Шен чулацамехь цхьана дешан кепаш йолчу текстаца болх бар: дешан кепаш лахар, дешан кепаш йустар, дешан (дешан хийцало дакъа) кепашкахь къаьсташ долу дакъа гучудаккхар «Чаккхе» бохучу кхетамца болх: Іамат тІехь йалийнчу бакъонан анализ. Практикин болх: Іамат тІехь йалийнчу кепаца дош хийцар, цхьана дешан кепашкахь орам схьакарор а, билгалбаккхар а. Шардар: деллачу дешнашкахь орам билгалбаккхар а. Ша бен болх: цхьа орам болу дешнаш тобанашка дерзор. Цхьанаораман дешнех а, дешнийн кепех а хьехархочун дийцар. Суффиксийн а, дешхьалхенийн а меттигах а, маьІнех а кхетор. Тобанашкахь болх: билгалйинчу кепаца могІа чекхбаккхар (- хо, -р, - ча суффиксийн гІоьнца керла дешнаш кхоллар). Цхьаьна бен болх: хьастаран-жимдаран суффиксашца долу дешнаш довзар.

5.	**Морфологи (20 сахьт)**	ЦIердош: йукъара маьIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар. Долахь (фамили, цIе, ден цIе, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, газетийн, журналийн цIераш…) а, йукъара а цIердешнаш. ЦIердешнийн терахьашца хийцадалар. Цхьаллин терахьан а, дукхаллин терахьан а бен кеп йоцу цIердешнаш. ЦIердешнийн классаш. ЦIердешнийн классийн гайтамаш. ЦIердешан дожар. ЦIердешан дожар билгалдаккхар. ЦIердешнийн дожаршца а, терахьашца а хийцадалар.	Дешаран диалог «Муьлха къамелан дакъош девза вайна?» Практикин болх: «Къамелан дакъош» таблица хIоттор (цIераш, маьIна, хаттарш, масалш). Суьрташца болх: диктант «Молчанка» (цхьаллин а, дукхаллин а терахьехь цIердешнаш дIайаздар). ЦIердешнийш классашца хийцадаларна тIехь тергам, дина жамIаш Iамат тIехь балийнчу хаамца дустар. Шимма цхьаьна бен болх: билгалдинчу цIердешнийн классан гайтам билгалбаккхар. Тобанашкахь болх: къастийнчу билгалонца (масала, класс йа терахь) цIердешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Дожарш довзийтар: цIераш, хаттарш. Практикин болх: предложенешкахь цIердешнийн дожар билгалдаккхар. Ша бен болх: тайп-тайпанчу дожаршкахь долчу цIердешнашца предложенеш хIиттор.
		Билгалдош: йукъара маьIна, хаттарш (муха? хьенан? стенан? муханиг?), къамелехь пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахьашца а, дожаршца а хийцадалар.	Лаамаза а, лааме а билгалдешнашна тIехь тергам, бинчу тергаман жамIаш кепе далор, шен жамIаш Iамат тIехь болчу хаамца дустар. Шимма цхьаьна бен болх: къастийнчу билгалонца (масала, лааме йа лаамаза) билгалдешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Тобанашкахь болх: билгалдешнаш дожаршца легор. Дешаран диалог: «Дерриг билгалдешнаш хийцалой-те классашца а, терахьашца а?». Шардар: делла билгалдешнаш классашца а, терахьашца а хийцар.
		ЦIерметдош (йукъара кхетам). Йаххьийн цIерметдешнаш а, къамелехь царах пайдаэцар а. Текстехь цхьана дешан ца оьшу йух-йуха далор дIадаккхархьама, йаххьийн цIерметдешнех пайдаэцар.	Текстехь цIерметдешнийн гIуллакхна тIехь тергам. Практикин болх: текстехь йух-йуха далийна цIердешнаш догIучу йаххьийн цIерметдешнашца хийцарехула, текст нисйар. Тобанашкахь болх: текстехь цIерметдешнех пайдаэцар догIуш хилар къастор, цIерметдешнех пайдаэцар дика нисцадаларехула долу къамелан гIалаташ гучудахар.

		Хандош: йукъара маьІна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогІу хан.	Практикин болх: шеца хандешнаш хиларна текстана анализ йар. Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде (хандешан билгалзачу кепара дешнаш)». Шимма цхьаьна бен болх: хандешнаш хенашца тобанашка дерзор. Кхолларалли болх: хандешан хан а хуьйцуш, текст хийцар.
		ДештІаьхье (карладаккхар). ДештІаьхьенаш тІе, чу, церан дешхьалхенех (тІе-, чу-) къастар.	ДештІаьхьенашца а, дешхьалхенашца а йолчу предложенешна тІехь тергам. ДештІаьхьенийн а, дешхьалхенийн къаьсташ йолчу башхаллех жамІ дар, Іамат тІехь балийнчу хаамца иза дустар. Дешаран диалог: «Муьлхачу къамелан дакъошца доттагІалла леладо дештІаьхьено?» Цхьаьна бен болх: предложенешкахь (атта меттигашкахь) дештІаьхьенаш а, дешхьалхенаш а йовзар.
		Ца, ма дакъалгаш а, церан маьІна а.	Предложенешкахь ца, ма дакъалгашна тІехь тергам, тергаман жамІаш кепе далор.
6.	**Синтаксис (9 сахьт)**	Предложени. Дешнийн цхьаьнакхетар. МаьІнийн (синтаксисан) хаттарийн гІоьнца предложенехь дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар. Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш. Хуттург йоцчу а, а хуттургаца йолчу а предложенин цхьанатайпанчу меженашна тІехь тергам.	Комментари йарехула тІедиллар кхочушдар: предложенешкара, цхьанна тІера вукхунна маьІнийн хаттар хІотто тарло, шишша дош схьайазде. Предложенехь дешнийн уьйрах хьехархочун дийцар. «Дешнийн цхьаьнакхетар» боху кхетам йукъабалор. Ша бен болх: маьІнийн хаттарийн гІоьнца предложенешкарчу дешнашна йукъара уьйр къастор. Аларан Іалашонехула а, эмоцин иэшарехула а предложенийн кепех долу хаарш карладахарна тІехьажийна йолу дешаран диалог. Дифференциаци йарехула тІедиллар: предложенешна классификаци йархьама билгало къастор. Шардар: текстехь йеллачу характеристикашца йогІу предложенеш карор. Тобанашкахь болх: предложенеш а, церан характеристикаш (аларан Іалашо, эмоцин иэшар) а цхьаьнайалор. Ша бен болх: текстера дийцаран, хаттаран, тІедожоран предложенеш схьайазйар. Шимма цхьаьна бен болх: предложенийн классификаци кхочушйар. Йукъахь предложенин коьрта меженаш билгалйахаран алгоритм

			хIоттор. Подлежащеш а, сказуемеш а карорехула шардарш. Хуттург а йолчу а, хуттург йоцчу а цхьаьнатайпанарчу меженашца йолчу предложенешна тIехь тергам. Текстехь цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш карорна, комментари йарехула тIедиллар кхочушдар. Шимма цхьаьна бен болх: предложенин цхьанатайпанчу меженийн могIа чекхбаккхар. Кхолларалли тIедиллар: цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хIиттор. Предложенешна тIехь тергам: «йаьржина», «йаржаза предложенеш» кхетамаш йукъабалор.
7.	**Орфографи а, пунктуаци а (14 сахьт)**	Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар. Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цIерашкахь (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, журналийн, газетийн… цIераш) а, йукъарчу цIерашкахь я, яь, ю, юь, е элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тIечIагдар а); йеха а, йоца а иэ, уо дифтонгийн нийсайазйар; чаккхенгахь -г, -к элпаш долчу цIердешнашкахь а йа и элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар (дитт, мотт, балл…); нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар (ккх, ккъ, чкI,..); дешан чаккхенгахь н элп йаздар; дештIаьхьенаш йаххьийн цIерметдешнашца къаьстина йазйар; дакъалгаш ца, ма хандешнашца къаьстина йаздар; й, ъ, ь элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (лл, тт, сс…) долу	Дешаран диалог: «Нийсайаздаран хьесап кхочушдарехь шен дарийн план муха хIотто йеза?», диалоган жамIехь Iамийна бакъонаш талларехь дарийн хьал-тIаьхьалла карлайаккхар. ХIокху классехь Iамочу нийсайаздаран бакъонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хIиттор, хIиттийнчу алгоритмех пайдаэцар. Тобанашкахь болх: дешнаш Iамийнчу бакъонашца (масала, чаккхенгахь -г, -к долу цIердешнаш) тобанашкахь цхьаьнатохар. Шимма цхьаьна бен болх: нийсайаздаран гIалатан (масала, нохчийн меттан шала шалха элпаш йаздар (*ккх, ккъ, цкъ.)*) тайпане хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Текстана, билгалйинчу бакъонца догIу дешнаш чулацамехь хиларна, комментари а йеш, анализ йар. Билгалйолчу бакъонна долу дешнаш йукъа а далош, предложенийн моделаш хIиттор. Таллам кхиорна шардар: нийсайаздаран гIалаташ карор. Нийсайаздаран хьесап кхочушдаран шен жамIан мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дIайазйарехь а гIалаташ иэшорхьама, хьехархочун гIоьнца шен дараш нисдар (корректировка). Проектан тIедиллар: халачу дешнийн (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьттачеран а, дIайазйарехь даим а шеконаш кхоллалучеран а,) шен дошам хIоттор. Нийсайазйаран коьчал тIечIагIйан шардарш харжарехь, шен таронийн мах хадор харжа хьал кхоллар.

		дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (ккх, ткъ, чкъ…) долу дешнаш сехьадахар; цIердешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештIаьхьенийн нийсайазйар; *ца, ма,* дакъалгашца дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар.	Кхин тIе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукъахь электронни носитель тIехь йерш). Проектан тIедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале барамехь дешнаш йукъа а далош, шен тексташ кхоллар. Проектан тIедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн диктанташ хIиттор.
8.	**Къамел кхиор (8 сахьт)**	Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тIечIагIдан; барт бан а, цхьаьна гIуллакхдарехь йукъарчу сацамна тIетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тIехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гIо ден къамелан гIирсаш. Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тIекере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш. Текстан план. Текстан план хIоттор, йеллачу планаца текст йазйар. Йаххьийн цIерметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гIоьнца текстехь предложенийн уьйр. Текстехь коьрта дешнаш. Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхIоттор, ойлайар) къастор (билгалдахар) а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а. Кехатан, дIакхайкхоран (объявленин) жанр. Массара цхьаьна йа ша хIоттийнчу планаца текст схьайийцар. Талламан, довзийтаран йешар.	Дешаран диалог: «Муха къаьста текстан тема а, текстан коьрта ойла а? Муха къасто йеза текстан тема? Текстан коьрта ойла муха къасто йеза?». Йеллачу текстийн тема а, коьрта ойла а къасторехь комментари йарехула тIедиллар кхочушдар. Дифференциаци йарехула тIедиллар: текстан тема а, коьрта ойла а къасторехь гIалаташ карор. Практикин болх: предложенийн къепе талхийнчу текстийн анализ а, нисйар (корректировка) а. Практикин болх: текстехь маьIнийн йукъахдитарш карор. Цхьаьна текстан план хIоттор. Шимма цхьаьна бен болх: билгалйинчу текстан план хIоттор. Тайп-тайпанчу тайпанан (дийцар, суртхIоттор, ойлайар) цхьана темина йолчу кхаа текстана тIехь тергам, текстийн хIора тайпанан башхаллех жамIийн кепаш йалор. Кхочушбинчу тергаман жамIаш «Текстийн кхо тайпа» цIе йолу таблица хIотторехь цхьаьнадалор, таблицехь гойту тексташ йустаран хIара параметраш: «Текст кхолларан Iалашо», «Текст хIотторан башхаллаш», «Меттан гIирсийн башхаллаш». Тобанашкахь болх: хIора билгалдинчу хьолаца уггар догIу текстан тайпа харжар («Текстийн кхо тайпа» цIе йолчу таблицина тIе а тевжаш). Кхолларалин тIедиллар: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепахь а тексташ (суртхIоттор, ойлайар, дийцар) хIиттор (кхоллар). Практикин болх: хIоттийнчу коммуникативни хьесапе хьаьжжина, къамелан алар хIоттор. ТIекере кхочушйечу хенахь шен къамелан культурин (оьздангаллин) ша шен мах хадор.

			Кхолларалли белхаш: къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ кхоллар. Къамелан тренинг: тобанан белхан, бинчу тергаман, кхочушбинчу мини-талламан, проектан тІедилларан жамІех доккху доцу къамел дар кечдар.
Резерв (дийнна дешаран шарна) – 3 сахьт			

4 класс (68 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Дешархойн гІуллакхдаран коьрта кепаш
1.	**Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахьт[3], курсан массо декъехь дІахьо Іамор)**	Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна. Мотт бовзаран тайп-тайпана некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент, мини-таллам, проект.	Іаморан диалог: «ХІора халкъана шен мотт ларбар мехала (ладаме) хІунда ду? 2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин законан (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.) статьяш йукъарчу хьолехь йешар: «2 статья. Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш «1.Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанаш ду оьрсийн а, нохчийн а меттанаш. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн пачхьалкхан статус хиларо Нохчийн Республикехь дехаш долчу Россин Федерацин кхечу къаьмнийн шайн мотт кхиорехь а, цунах пайдаэцарехь а йолу бакъонаш ца иэшайо». *(«1. Государственными языками Чеченской Республики являются русский и чеченский языки. Статус чеченского и русского языков как государственных не ущемляет права других народов*

[3] Билгалбина сахьтийн барам хьехаман кепехь бу, дешархойн хьашташка, лехамашка хьаьжжина нисбан йиш йолуш бу..

			Российской Федерации, проживающих в Чеченской Республике, в использовании и развитии своих языков»). Хьехархочун «Нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт санна» темина дийцар-кхетор. Россин меттанийн шортенан тайп-тайпаналех а, хIора халкъан дахарехь ненан меттан маьIнах а ойланаш кепе йалор кхочушден Iаморан диалог. Лингвистикин мини-талламан, проектан тIедилларан, мотт Iаморан методех санна, пайдаэца таро хилар дийцаре дар. Iаморан диалог «Муха харжа деза мини-таллам, проектан тIедиллар кхочушдарехь хааман хьоста?». «Текст», «Фонетика, графика, орфоэпи», и.д.кх. дакъошкахь, шаьш кхочушдарехь текстан, графикин, озан хаамна, дешаран хьесапца догIуш, анализ йан хаар кхиадо практикин белхаш. Курсан массо дакъошкахь, йалийнчу кепашна тIе а тевжаш, цхьаьна ден а, ша ден а проектан тIедахкарш кхочушдар.
2.	**Фонетика, графика, орфоэпи (2 сахьт, курсан массо декъехь дIахьо Iамор)**	Йеллачу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика, дустар, классификаци йар. Дешан аьзнийн-элпийн таллам. Къамел даран (говорение) а, йешаран а процессехь нийса интонаци (иэшар). Аьзнийн, аьзнийн цхьаьнакхетарийн аларан норманаш; дешнашкахь, хIинцалерчу нохчийн литературни меттан норманашца йогIу, йохалла (Iаматехь Iамочу дешнийн кIеззиг масалшна тIехь).	Йешначу текстан чулацамах кхетар. Iаморан диалог « Муьлхачу билгалонашца аьзнийн характеристика йан хаьа вайна?». Шимма цхьаьна болх бар: йеллачу билгалонашца аьзнийн барта характеристика кхочушйар. Аьзнийн-элпийн талламна йеллачу алгоритмана цхьаьна анализ кхочушйар. Практикин болх: деллачу дешнийн аьзнийн-элпийн таллам дIабахьар.
3.	**Лексика (3 сахьт)**	Къамелехь синонимех, антонимех, омонимех пайдаэцарна тIехь тергам. Къамелехь дешнийн чIагIделлачу цхьаьнакхетарех (фразеологизмех) пайдаэцарна тIехь тергам (довзийтар).	Iаморан диалог «Стенна оьшу дешнаш?» Комментареш а йеш, тIедиллар кхочушдар: текстан предложенера йукъахдитар долчохь хIотто синонимийн могIарера догIу дош харжар, шен харжамах кхетор. Тобанашкахь болх: дидактикин текстаца болх, предложененшкахь дешнаш догIуш хиларан анализ, дешан харжам дика ца нисбелла меттигаш карор, карийна гIалаташ нисдар (уггар нийса синоним харжар). Суьрташца болх: суьрташ шайца догIучу фразеологизмашца цхьаьнадалор.

			Шимма цхьаьна бен болх: фразеологизмаш а, церан маьIнаш а цхьаьнадалор. Тобанашкахь болх: тексташкахь фразеологизмаш лахар. Кхолларалли тIедиллар: фразеологизман хIоттамна йукъа догIучу дешнийн маьIнех ма-дарра кхетаран буха тIехь забарийн шайн суьрташ кхоллар (дахкар).
4.	**Дешан хIоттам (морфемика) (3 сахьт)**	Хийцалучу дешнийн хIоттам, морфемаш атта къасталучу дешнашкахь орамаш, дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш билгалйахар (Iамийнарг карладаккхар). Дешан лард. Чолхе дешнаш (довзийтар).	Iаморан диалог: «Дешан муьлха дакъош девза вайна?», диалог дIайахарехь дешан дакъойх Iамийнарг карладоккху (маьIна, къасторан некъ, билгалдаккхаран некъ). Дешан лард йовзийтар, «дешан лард» кхетам йукъабалор. Цхьаьна гIуллакхдар: дешан хIоттамца таллам баран алгоритм хIоттор. Шардар: хIоттийнчу алгоритмаца дешан хIоттамца таллам бар дIадахьар. Шимма цхьаьна бен болх: дешан хIоттамна бинчу талламехь гIалаташ лахар. Вовше таллам а беш, хIораммо ша кхочушбен болх: далийнчу дешнийн лард къастор. Iаморан диалог: «Муьлхачу дешнех ала мегар ду чолхе дешнаш?». «Чолхе дешнаш» кхетам йукъабалор. Цхьаьна бен болх: далийнчу дешнашна йукъахь чолхе дешнаш карор.
5.	**Морфологи (27 сахьт)**	Коьрта а, гIуллакхан а къамелан дакъош (йуьхьанцара довзийтар). ЦIердош. ЦIердешнийн легар. 1, 2, 3, 4-чу легарийн цIердешнаш. Долахь цIердешнийн легар (цIераш, фамилеш). Билгалдош. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн легар.1,2-чу легаран билгалдешнаш. Легалуш доцу билгалдешнаш (хьенан? стенан? хаттаршна жоп лун билгалдешнаш).	«Къамелан дакъош» таблицица болх, таблицин чулацаман анализ. Тобанашкахь болх: дешнаш тобанашкахь цхьаьнатоха бух карор (къастор) (тобанашка дерзорхьама тайп-тайпанчу билгалонех пайдаэца мега, масала: къамелан дакъошца; цIердешнашна - классашца, терахьашца, легаршца, хандешнашна - хаттаршца, хенашца). Практикин болх: цIердешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Шардар: дешнаш а, церан грамматикин характеристикаш а цхьаьнайалор. Работа в парах: цIердешнаш тайп-тайпанчу баххашца тобанашка дерзор.

		Терахьдош. Масаллин а, рогIаллин а терахьдешнаш.	Шардар: текстехь билгалйинчу грамматикин характеристикашца цIердешнаш карор. Дифференцированни тIедиллар: цIердешнийн могIарехь совнах цIердош карор – тобанехь кхечу дешнийн йолу грамматикин билгалонех муьлхха а цхьаъ йоцу цIердош. Практикин болх: билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Комментареш а йеш, билгалдешан кеп цIердешан кепаца цхьаьнайалоран тIедиллар кхочушдар. Тобанашкахь болх: дидактикин текстан анализ, текстехь лааме а, лаамаза а билгалдешнаш карор. Практикин болх: хандешан грамматикин билгалонаш къастор. Комментарешца тIедиллар кхочушдар: хандешнаш а, церан грамматикин характеристикаш цхьаьнайалор. Тобанашкахь болх: хандешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар (хенашца а, билгалзачу кепаца). TIедиллар цхьаьна кхочушдар: текстехь хандешнаш хиларехула анализ. Куцдешнашна тIехь тергам: маьIна билгалдар. Практикин болх: цIердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къастор. Дифференцированни тIедиллар: цIердешнийн, билгалдешнийн, хандешнийн грамматикин билгалонаш къасторехь гIалаташ лахар. Практикин болх: кхетам (легар, хандешан билгалза кеп, терахь, и. д. кх.) шен йоццучу характеристикаца цхьаьнабалор.
		ЦIерметдош. Йаххьийн цIерметдешнаш (карладаккхар). Цхьаллин а, дукхаллин а терахьан йаххьийн цIерметдешнийн дожаршца хийцадалар.	
		Хандош. Хандешан билгалза кеп. Хандешнийн карара, йахана, йогIу хан. Хандешнаш хенашца хийцадалар.	
		Куцдош (йукъара кхетам). МаьIна, хаттарш, къамелехь пайдаэцар.	
		ДештIаьхье. Хуттург. Цхьалхе а, чолхе а предложененшкахь хуттургаш. Дакъалгаш *ца, ма,* церан маьIна.	
6.	**Синтаксис (9 сахьт)**	Дош а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а, церан тераллех а, башхаллех а кхетар; аларан Iалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (дийцаран, хаттаран, тIедожоран); синхаамийн иэшаре (айдаран а, айдаран йоцу а) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш; йаьржина а, йаржаза а (Iамийнарг карладаккхар). Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам. Цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш: хуттургаш йоцу а, хуттургашца йолу а.	Предложени, дешнийн цхьаьнакхетар, дош дустарца а, церан тераллин а, башхаллин а баххаш далорца а, дIахьош йолу Iаморан диалог. Тобанашкахь болх: аларан Iалашоне а, эмоцин иэшаре а хьаьжжина предложенийн классификаци. Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам. Цхьалхе а, чолхе а предложенийн башхаллашна тIехь тергам. Шардар: къаьсттинчу билгалонца предложенеш тобанашка йерзор. Цхьаьна гIуллакхдар: дешнийн цхьаьнакхетарш а, предложенеш а хIиттор.

		Цхьанатайпанчу меженашца йолчу предложенешкахь дагардаран интонаци (иэшар). Цхьалхе, чолхе предложени (йовзийтар). предложение (ознакомление).	Практикин болх: Іамийна кхетамаш (предложенин цхьанатайпанара меженаш, чолхе предложени) масалшца цхьаьнабалор.
7.	**Орфографи а, пунктуаци а (9 сахьт)**	Орфографин син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хІоттийна а, схьакховдийна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах, дешан нийсайаздар къастош (нисдеш), пайдаэцар. Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар; хуттургаш йоцуш а, хуттургашца а цхьаьнатоьхначу предложенешкахь сацаран хьаьркаш. Шина цхьалхечу предложенех лаьттачу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш (тергам).	ХІокху классехь Іамочу нийсайаздаран бакъонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хІиттор, хІиттийнчу алгоритмех пайдаэцар. Текстана, билгалйинчу бакъонца догІу дешнаш чулацамехь хиларна, комментари а йеш, анализ йар. Таллам кхиорна шардар: дидактикин текстаца болх беш, дешнийн йаздар нийсайаздаран (орфографин) норманашца догІуш хилар къастор, нийсайаздаран (орфографин) гІалаташ карор. Тобанашкахь болх: дешнашкахь гІалаташ карор а, гІалат динчу меттахь дилла деза элп харжарх кхетор а. Шимма цхьаьна бен болх: пайдаоьцучу бакъонийн тайпанца дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Тобанашкахь болх: йаздар Іамийнчу бакъонашца кхето таро йолу дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Нийсайаздаран (орфографин) хьесап кхочушдаран шен жамІан мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дІайазйарехь а гІалаташ иэшорхьама хьехархочун гІоьнца шен дараш нисдар (корректировать дар). Проектан тІедиллар: халачу дешнийн шен дошам хІоттор (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьттачу, йиллина шеконаш кхоллалучу, и.д.кх. дешнийн). Шен таронийн мах хадоран хьал кхоллар: нийсайазйаран коьчал тІечІагІйан шардарш харжар. Кхин тІе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукъахь электронни носитель тІехь йерш). Проектан тІедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале барамехь дешнаш йукъа а далош, шен тексташ кхоллар. Проектан тІедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн диктанташ хІиттор. Дешнийн дІайаздаран нийса хилар ша таллар, нийса ца йаздина дешнаш карор а, шен гІалаташ нисдар а.

			Йаздар нийса хиларан бух абалорехь, нийсайаздаран коьчал тIехь бинчу тергаман жамI дарехь барта алар.
8.	**Къамел кхиор (8 сахьт)**	Барта а, йозанан а тIекеренан хьелаш (кехат, декъалваран открытка, дIакхайкхор (объявлени), и.д.кх.); диалог; монолог; текстан цIарехь текстан тема йа коьрта ойла гайтар. Йозанан къамелан нийса хилар, хьал долуш хилар, исбаьхьалла а тидаме а оьцуш, тексташ (йелларш а, шен а) нисйар. Схьайийцар, дIайазйар (текстан барта а, йозанан кепахь а ма-йарра схьайийцар, текстан барта хоржуш схьайийцар). Сочинени йозанан белхан тайпа санна. Талламан, йовзийтаран йешар. Текстехь гучу кепехь балийна хаам лахар. Текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалхечу жамIийн кепаш йалор. Текстехь болчу хааман интерпретаци а, жамIдар а.	Тобанашкахь болх: текстана анализ йар, Iалашонца а, тIекеренан хьелашца а меттан гIирсийн харжар нийсачу буха тIехь хилар. Шимма цхьаьна бен болх: текстан анализ а, цуьнан чулацамехь маьIнин гIалаташ карор а. Кхолларалли тIедахкарш: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепахь а тексташ (суртхIоттор, ойлайар, дийцар) кхоллар. Практикин болх: билгалдинчу хьолаца йогIу жанр харжар а, кехат, декъалваран открытка, дIайаздарш (записки) йаздар а. Кхолларалли тIедиллар: цхьана темина тайп-тайпанчу тайпанийн тексташ хIиттор (суртхIоттор, дийцар, ойлайар). Практикин болх: йешначу книгина отзыв (хетарг) йазйар. Тобанашкахь болх: маьIнийн гIалаташ долу текст нисйар (корректировать йар). ТIедиллар цхьаьна кхочушдар: критерешца текстийн анализ: нийса, хьал долуш хилар, къаьсташ хилар (исбаьхьалла). 80 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан. Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 75 дашал сов барам боцу тексташ олуш дIайазйан. Изложенешна а, сочиненешна а тIехь болх беш шен дарийн анализ, шен дараш йалийнчу алгоритмашца дустар. Iаморан хьесап кхочушдар нийсахиларан ша шен мах хадор: шен текст йуьхьанцарчу текстаца (изложенешкахь) а, билгалйинчу темица (сочиненешкахь) а йустар. Практикин тIедиллар: Iаморан-практикин хьесап кхочушдархьама хаам схьаэцаран хьоста харжар (дошаман, справочникан билггал цхьа тайпа). Кхолларалли тIедиллар: гуш-хезаш гIеххьа (кIеззиг) къамел дарна кечам.
Резерв (дийнна дешаран шарна) – 6 сахьт			

Дешаран-методически а, хаамийн-ресурсийн а кхачойар

Дешаран-методически пособиш

1. Абат. Белхан тептар. 1 класс.
2. Берийн бошмашна а, юьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. (Х1оттийнарг. С. Э. Эдилов. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2018. – 320 аг1о.
3. Нохчийн мотт. Белхан тептар. 2 класс.
4. Нохчийн мотт. Белхан тептар. 3 класс.
5. Нохчийн мотт. Белхан тептар. 4 класс.
6. РТБ. Нохчийн мотт. 4 класс. ЖамIан белхаш: 12 вариант (Регионални талламан белхаш. Нохчийн мотт. 4 класс. Жам1ийн белхаш: 12 вариант + хьехархочунна йуххедиллар) /Абдурзаков Ш. И., Дашаева Л. Х., Дудаев С. А.-Х., Тутаева С. Л., Хунарикова П. А.– Соьлжа-гIала, 2018 – 80 агIо + 1 брош. (48 агIо).
7. Эдилов С. Э. Ловзуш, Iема. Юьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. – Соьлжа-гIала: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 аг1о.

1илманан литература

8. Нохчийн меттан коьрта бакъонаш / Джамалханов З. Д., Мациев А. Г., Овхадов М. Р., Халидов А. И., Вагапов А. Д., Умхаев Х. С., Бадаева А. С., Ирезиев С.-Х. С.-Э., Абдулкадыров А. Т., Юнусов Х. И., Солтаханов И. Э., Дадаев С.-Х. П., Султанов З. А. – Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2022. – 64 аг1о.
9. Эдилов С. Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2018. – 285 аг1о.

Методически литература

10. Айдамирова М. А. Т1екхуьучу чкъурана культурин-историн т1аьхьало йовзийатехь музейн г1уллакх. Дешаран пособи. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2018. – 89 аг1о.
11. Джамбеков Ш. А. Нохчийн фольклор. – Соьлжа-Г1ала: Нохч-Г1алг1айн издательско-полиграфическои цхьаьнакхетаралла «Книга», 1991. – 592 аг1о.
12. Джамбеков О. А., Джамбекова, Т. Б. Нохчийн халкъан барта кхолларалла. – Махачкала: «Алеф» (ИП «Овчинников»), 2012. – 427 аг1о.
13. Эдилов С. Э. Изложенина 1амор. Хьехархочунна г1оьнна методически пособи. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2018. – 240 аг1о.
14. Эдилов С. Э. Сочиненина 1амор. Хьехархочунна г1оьнна методически пособи. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1.
15. Эдилов С. Э. Дешаран пособи. Нохчийн меттан практикум. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2020 г. – 320 аг1о.

Дошамаш

16. Абдулкадырова Р. А. Йуьхьанцарчу ишколана суьртийн нохчийн-оьрсийн-ингалсан дошам. – Соьлжа-Г1ала: АО «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2018. – 152 аг1о.

17. Вагапов А. Д. Нохчийн меттан географически терминийн дошам. – Соьлжа-Г1ала: ГУП «Издательско-полиграфический комплекс "Грозненский рабочий"», 2008. – 190 аг1о.
18. Вагапов А. Д. Нохчийн меттан этимологин дошам. Том 1. – Махачкала: «Алеф» (ИП «Овчинников»), 2019. – 301 аг1о.
19. Мациев А. Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. – М.: ГИИ НС, 1961. – 625 а.
20. Умархаджиев С. М., Астемиров А. В., Асхабов Х. И., Бадаева А. С., Вагапов А. Д., Израилова Э. С., Султанов З. А. Оьрсийн-нохчийн, нохчийн-оьрсийн компьютерни лексикин дошам – Соьлжа-Г1ала: НР 1Н, 2017. – 238 аг1о.

Хаамийн ресурсаш

21. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка) // URL: http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ (хьаьжна: 03.10.2022 ш.)
22. Дешаран портал «Нохчийн электронан ишкол» // URL: https://desharkho.ru/ (хьаьжна: 03.10.2022 ш.)
23. Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн онлайн-дошам «Дикдошам» // URL: https://ps95.ru/dikdosham/ru/ (хьаьжна: 03.10.2022 ш.)

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

1КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхолларалин белхаш	
1.1	**Абатал хьалхара мур**	**7**	**0**	**0**	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham/
Дерриге:		**7**	**0**	**0**	
2.1.	**Деша а, йаздан а 1амош болу абатан мур**	**50**	**0**	**0**	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

Дерриге:		**50**	**0**	**0**	
3.1.	**Деша а, йаздан а 1амош болу абатал т1аьхьара мур**	**11**	**1**	**0**	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Дерриге:		**11**	**1**	**0**	
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		**68**	**1**	**0**	

Нохчийн меттан тематикин планировани
2 класс

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхолларалин белхаш	
	Дакъа 1. Маттах лаьцна йукъара хаамаш				
1.1	Мотт адамийн тIекеренан коьрта гIирс а, къоман культурин хилам а санна.	2	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
1.2	Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.	2	0	0	desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
Декъехула дерриг сахьташ		**4**	**0**	**0**	
Дакъа 2. Фонетика, графика, орфоэпии					
2.1.	Аьзнийн маьIна къасторан гIуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш довзар	2	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
2.2	Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш	2	0	0	desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
2.3	Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – а, оь – о, уь – уй) а, уьш элпашца билгалйар а (а, о, у, я, ю). Я, я, ю, ю, е(ё) элпашца дешнаш.	1	0	0	desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

2.4	Э, е элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. Й элпаца долу дешнаш.	1	0	0	ps95.ru/dikdosham/
2.5	Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш *(гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I)* а, уьш элпашца билгалйар а. *Щ, ь, ы, ф* элпашца долу дешнаш.	2	0	0	desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
2.6	Шеконца *[оьв], [ой], [эв]* хеза дешнаш нийсайаздар	1	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
2.7	Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна).	2	1	0	ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
2.8	Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар. Элпийн боцу графикин гIирсаш: дешнашна йуккъехь кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац (цIен могIа), сацаран хьаьркаш (Iамийнчун барамехь).	2	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
Декъехула дерриг сахьташ		**13**	**1**	**0**	
Дакъа 3. Лексика					
3.1.	Дош декаран а, маьIнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маьIна (йукъара кхетам).	2	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
3.2	Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар.	1	0	0	www. urok95/ru.
3.3	ЦхьанамаьIнийн а, дукхамаьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам).	1	0	0	www. desharkho.ru

3.4	Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам.	1	0	0	ps95.ru/dikdosham/
Декъехула дерриг сахьташ		**5**	**0**	**0**	
Дакъа 4. Дешан хIоттам (морфемика)					
4.1.	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна	1	0	0	www. desharkho.ru
4.2.	Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш	1	0	0	www. urok95/ru.
4.3	Дешнашкахь орам къастор (аттачу меттигашкахь).	1	0	0	www. desharkho.ru
Декъехула дерриг сахьташ		**3**	**0**	**0**	
Дакъа 5. Морфологи					
5.1	ЦIердош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш *(«мила?», «хIун?»)*, къамелехь пайдаэцар.	1	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
5.2	Йукъара а, долахь а цIердешнаш (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш).	1	1	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
5.3	Хандош (довзийтар): йукъара маьIна, хаттарш *(«хIун до?», «хIун дина?», «хIун дийр ду?»)*, къамелехь пайдаэцар.	2	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
5.4	Билгалдош.	2	0	0	www. desharkho.ru
5.5	ДештIаьхье. Уггар йаьржина дештIаьхьенаш: *тIе, тIера, чу, чуьра, кIел*, и.д.кх.	1	0	0	www. urok95/ru.
Дерриг:		**7**	**1**	**0**	

Дакъа 6. Синтаксис					
6.1	Предложени. Предложенехь дешнийн къепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).	1	0	0	www. desharkho.ru www. urok95/ru.
6.2	Аларан Іалашоне хьаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тІедожоран предложенеш.	2	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/
6.3	Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хьаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш	1	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
Дерриг:		**4**	**0**	**0**	
Дакъа 7. Орфографи а, пунктуаци а					
7.1	Морфологи лингвистикин дакъа санна Предложенин йуьххьехь а, долахь цІерашкахь а доккха элп (цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш);	2	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
7.2	Предложенин чаккхенгахь сацаран хьаьркаш; дош цхьана могІарера вукху могІаре сехьадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);	2	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
7.3	Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цІерашкахь доккха элп: цІераш, фамилеш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш; йукъарчу цІерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тІеэцначу (йукъарчу) дешнашкахь *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар.	3	1	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
7.4	ТІеэцначу дешнашкахь (долахь цІерашкахь) *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар.	1	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/

7.5	Нохчийн меттан мукъазчу элпийн *(къ, кI, кх, гI, и.д.кх.)* нийсайаздар	2	0	0	www. urok95/ru.
7.6	Шеконца *[оьв], [ой], [эв]* хезачу дешнийн нийсайаздар *(-эв,-аьв,-ев)*; *щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар;	2	0	0	www. desharkho.ru
7.7	Деха мукъа *и, уь* хезачохь *й* элп йаздар; дештIаьхьенаш цIердешнашца къаьстина йазйар.	3	0	0	www. desharkho.ru
Дерриг:		**15**	**1**	**0**	
Дакъа 8. Къамел кхиор					
8.1	Коммуникативни хьесап эвсараллица кхочушдархьама, барта тIекеренан Iалашонашца а, хьелашца а цхьаьнабогIу меттан гIирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархьама, шена хетарг алархьама). Къамел дан хаар (дIадоло, къамелехь дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тIеберзо, и.	1	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
8.2	Къамелан диалоган кеп практикехь карайерзор. Дешаран а, Iер-дахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар.	1	0	0	www. desharkho.ru ps95.ru/dikdosham/ www. urok95/ru.
8.3	Суьртан репродукцихула барта дийцар хIоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хIоттор	1	0	0	www. urok95/ru.
8.4	Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маьIнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тIаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар.	1	0	0	www. desharkho.ru
8.5	Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).	2	0	0	www. urok95/ru.

8.6	Текстийн тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар). Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.	2	0	0	www. desharkho.ru
8.7	Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар. Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьайийцар.	2	0	0	www. urok95/ru.
Дерриг:		**10**			
Резервни хан		7			
Программаин сахьтийн йукъара терахь		68	3	0	

Нохчийн меттан тематикин планировани

3 класс

№ п/п	**Программин дакъойн а, темийн а ц1ераш.**	**Сахьтийн барам**			**Электронни дешаран ресурс**
		Декъан сахьташ	**Талламан белхаш**	**Кхолларалин белхаш**	
Дакъа 1. 1амийнарг карладаккхар.					

1.	Къамел. Текст. Предложени. Доларчу ц1ерашкахь доккха элп йаздар. Цхьанаораман дешнаш.	4	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		**4**	**1**		
Дакъа 2. Аьзнаш а, элпаш а.					
2.	Аз а,элп а вовшех муха къаьста? Аьзнаш а, элпаш а. Дош. Дешдакъа. Дош сехьадаккхар. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Шалхачу элпашца билгалдеш долу аьзнаш. Къасторан хьаьркаш. Доца шеконан мукъа аьзнаш. Доца шеконан мукъа аьзнаш. Дешан чаккхенгахь –Н йаздар.	11	**1**	1	https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		**11**	**1**	**1**	
Дакъа 3. Предложени.					
3.	Дийцаран а, хаттаран а предложенеш. Айдаран предложени. Т1еч1аг1дар. Подлежащи а, сказуеми а. Предлоежениа, дешнийн цхьанакхетарш а. Текст.	10	0	1	https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

					https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		**10**	**0**	**1**	
Дакъа 4. Дешан х1оттам.					
4.	Орам. Орамехь шалха мукъаза элпаш йаздар. Чаккхе. Дешан чаккхенга шала мукъаза элпаш йаздар. Дешхьалхе. Дешхьалхе а, дешт1аьхье а. Суффикс.	9	1	2	https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		**9**	**1**	**2**	
Дакъа 5. Къамелан дакъош.					
5.	Къамелан дакъош. ЦIердешнийн терахьаш.	3	**0**	0	https://desharkho.ru/ www.urok95/ru
Дерриг:		**3**	**0**	**0**	
Дакъа 6. Ц1ердош.					
6.	Ц1ердош. Доккхачу элпаца йазден ЦIердешнаш. ЦIердешнийн терахьашца хийцадалар. ЦIердешнийн классаш. ЦIердешнийн дожаршца хийцадалар. (легар). Т1еч1аг1дар.	7			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

					https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		**7**			
Дакъа 7. Билгалдош.					
7.	Билгалдош. Дуьхьал маь1на долу билгалдешнаш. Лааме а, лаамаза а билгалдешнаш. Билгалдош т1еч1аг1дар.	4			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		**4**			
Дакъа 8. Хандош.					
8.	Хандош. Хандешнийн хенашца хийцадалар. Хандешан билгалза кеп. Хандешнашца ЦА, МА нийсайаздар.	7	**1**		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		**7**	**1**		
Дакъа 9. Шарахь 1амийнарг карладаккхар.					
9.	Текст. Дешан х1оттам. Къамелан дакъош. Аьзнаш а, элпаш а. Цердешнийн дожарш.	4			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru

					https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		**4**			
10.	Сочинени	1			
	Изложени	3			
	Талламан белхаш	4			
	Т1ера схьайазйар.	1			
Дерриг		**9**			
Программин сахьтийн барам		**68**			

НОХЧИЙН МЕТТАН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

4 КЛАСС

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхолларалин белхаш	
1.1	1амийнарг карладаккхар	18	2	1	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru

					ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		**18**	**2**	**1**	
2.1.	**Ц1ердош**	13		1	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		13		1	
3.1.	**Билгалдош**	8	1	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		8	1	0	
4.1.	**Терахьдош**	2	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		2	0	0	
5.1	**Ц1ерметдош**	3	0	1	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		**3**	**0**	**1**	
6.1	Хандош	8	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		**8**	**0**	**0**	
7.1	**Чолхе предложенеш**	1	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		**1**	**0**	**0**	

8.1	**Т1едерзар**	1	0	0	https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
Разделан жам1:		1		0	
9.1	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.	7	1	0	
Разделан жам1:		7	1	0	
10.1	Сочинени	1			
10.2	Изложени	2			
10.3	Талламан белхаш	4			
Разделан жам1:		7			
Программин сахьтийн барам		68			

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

1 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
Абатал хьалхара мур-7 сахьт						
1	Йоза йаздаран кеп а, цуьнан аг1онаш т1ера сизаш довзийтар.	1	0	0		https://urok95.ru/
2	Мог1анаш а, мог1анийн йаккъаш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
3	Нийса сизаш хьекхар.	1	0	0		https://urok95.ru/
4	Деха а, доца а сизаш хьекхар.	1	0	0		https://desharkho.ru/
5	Доца сизаш йукъахь т1адам	1	0	0		https://urok95.ru/
6	Лахахь,лакхахь хьаьвзина сизаш	1	0	0		https://urok95.ru/
7	Элпийн меженаш йазйар	1	0	0		https://desharkho.ru/
Деша а, йаздан а 1амош болу абатал мур - 50 сахьт						
8	Мог1анан а,доккха а элп «Аа».	1	0	0		https://desharkho.ru/
9	Мог1анан а,доккха а элп «Уу».	1	0	0		https://urok95.ru/
10	Мог1анан а,доккха а элп «Оо».	1	0	0		https://urok95.ru/
11	Мог1анан а,доккха а элп «Ии».	1	0	0		https://urok95.ru/
12	Мог1анан а, доккха а элп «Лл».	1	0	0		https://desharkho.ru/
13	Мог1анан а,доккха а элп «Мм».	1	0	0		https://urok95.ru/
14	Мог1анан а,доккха а элп «Сс».	1	0	0		https://urok95.ru/
15	Мог1анан а, доккха а элп «Рр».	1	0	0		https://desharkho.ru/

16	Мог1анан а,доккха а элп «Хх».	1	0	0		https://desharkho.ru/
17	Мог1анан а,доккха а элп «Бб».	1	0	0		https://urok95.ru/
18	Мог1анан а,доккха а элп «Дд».	1	0	0		https://desharkho.ru/
19	Мог1анан а,доккха а элп «Ее».	1	0	0		https://urok95.ru/
20	Мог1анан а,доккха а элп «Нн».	1	0	0		https://desharkho.ru/
21	Мог1анан а,доккха а элп «Тт».	1	0	0		https://urok95.ru/
22	Мог1анан а,доккха а элп «Вв».	1	0	0		https://desharkho.ru/
23	Мог1анан а,доккха а элп «Зз».	1	0	0		https://urok95.ru/
24	Мог1анан а,доккха а элп «Йй».	1	0	0		https://urok95.ru/
25	Мог1анан а,доккха а элп «Кк».	1	0	0		https://desharkho.ru/
26	Мог1анан а,доккха а элп «Пп».	1	0	0		https://urok95.ru/
27	Мог1анан а,доккха а элп «Ээ».	1	0	0		https://desharkho.ru/
28	Мог1анан а,доккха а элп»Шш»	1	0	0		https://desharkho.ru/
29	Мог1анан а,доккха а элп «Цц».	1	0	0		https://urok95.ru/
30	Мог1анан а,доккха а элп «1».	1	0	0		https://desharkho.ru/
31	К1еда хьаьрк «Ь» йаздар.	1	0	0		https://urok95.ru/
32	Къасторан хьаьрк «Ъ» йаздар.	1	0	0		https://urok95.ru/
33	Мог1анан а,доккха а элп «ХЬ хь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
34	Мог1анан а,доккха а элп «КХкх».	1	0	0		https://desharkho.ru/
35	Мог1анан а,доккха а элп «КЪ къ».	1	0	0		https://urok95.ru/
36	Мог1анан а,доккха а элп «Гг».	1	0	0		https://urok95.ru/

37	Мог1анан а, доккха а элп «Г1г1».	1	0	0		https://desharkho.ru/
38	Мог1анан а, доккха а элп Аь аь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
39	Мог1анан а,доккха а элп «ОЬоь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
40	Мог1анан а,доккха а элп «УЬуь».	1	0	0		https://urok95.ru/
41	Мог1анан а,доккха а элп «Чч».	1	0	0		https://desharkho.ru/
42	Мог1анан а,доккха а элп «Ч1ч1».	1	0	0		https://urok95.ru/
43	Мог1анан а,доккха а элп «Т1т1».	1	0	0		https://urok95.ru/
44	Мог1анан а,доккха а элп «Жж».	1	0	0		https://desharkho.ru/
45	Мог1анан а,доккха а элп «Х1х1».	1	0	0		https://desharkho.ru/
46	Мог1анан а,доккха а элп «К1к1».	1	0	0		https://desharkho.ru/
47	Мог1анан а, доккха а элп «Юю».	1	0	0		https://urok95.ru/
48	Мог1анан а, доккха а элп «ЮЬюь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
49	Мог1анан а, доккха а элп «Яя».	1	0	0		https://urok95.ru/
50	Мог1анан а, доккха а элп «ЯЬяь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
51	Мог1анан а,доккха а элп «Ц1ц1».	1	0	0		https://urok95.ru/
52	Мог1анан а,доккха а элп «П1п1».	1	0	0		https://urok95.ru/
53	Мог1анан а,доккха а элп «Фф».	1	0	0		https://urok95.ru/
54	Мог1анан а,доккха а элп «Ёё».	1	0	0		https://urok95.ru/
55	Мог1анан а,доккха а элп «Щщ».	1	0	0		https://desharkho.ru/

56	Элп «Ы».	1	0	0		https://urok95.ru/
57	Нохчийн алфавит.	1	0	0		https://urok95.ru/
Деша а, йаздан а 1амош болу абатал т1аьхьара мур- 11 сахьт						
58	Дешнаш, предложенеш йазйар.	1	0	0		https://urok95.ru/
59	Дош дехьадаккхар	1	0	0		https://urok95.ru/
60	Текст. Предложени	1	0	0		https://desharkho.ru/
61	Уьн т1ера текст схьаязйар	1	0	0		https://desharkho.ru/
62	Талламан болх.	1	1	0		Талламан болх.
63	Г1алаташ т1ехь болх 1амийнарг т1ечаг1дар.	1	0	0		https://urok95.ru/
64	Шен школах лаьцна муха дийца деза.	1	0	0		https://urok95.ru/
65	Винчу денца декъал муха ван веза.	1	0	0		https://desharkho.ru/
66	Муха дийца деза х1ума муьлхачу басахь йу.	1	0	0		https://urok95.ru/
67-68	Т1еч1аг1дар	2	0	0		https://desharkho.ru/
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		**68**	**1**	**0**		

ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

	Урокан чулацам	**Сахьтийн барам**		

№ раг1		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолларалли белхаш	Терахь	Электронни дешаран ресурс
1-2	1амийнарг карладаккхар.	**2**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
3- 4	Къамел.	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
5	Аьзнаш а, элпаш а.	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
6	Мукъа аьзнаш а , элпаш а.	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
7	Мукъа аьзнаш а, церан элпийн билгалонаш а.	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
8	Элпаш э, е йукъадог1у дешнаш.	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
9	Мукъаза аз а, элп а й	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
10	Элпаш Е,Ё,Я,Яь,Ю,Юь йукъадог1у дешнаш.	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
11	Мукъаза аьзнаш а,уьш элпашца билгалдар а.	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
12	Нохчийн абат	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
13	Дош а, дещдакъа а	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
14	Талламан диктант	**1**	**1**	**0**		Диктант
15	Г1алаташ т1ехь болх. 1амийнарг карладаккхар	**1**	**0**	**0**		
16	Дешнаш сехьадахар	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

17-18	Предложени	**2**	**0**	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
19.-20	Текст	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
21	Шалха элпашца билгалдеш долу мукъа азнаш а, уьш йозанехь билгалдахар	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
22	Шалха элпашца билгалдеш долу мукъаза азнаш а, уьш йозанехь билгалдахар.	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
23-24	Мукъаза шиъ шалха элп хьалха-т1аьхьа нисделча нийсайаздар	**2**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
25-26	Дехий, доций мукъа аьзнаш.	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
27	ЕВ,ОВ,АЬВ йукъадог1у дешнаш..	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
28	Т1ерасхьайазйар	**1**	**0**	**0**		
29-30	Зевне а, къора а мукъаза аьзнаш а, уьш йозанехь билгалдахар а .	**2**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
31	Элпаш Ь,Ё,Ф,Щ юкъадог1у дешнаш	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
32-33	Мукъаза аз а, элп а ъ.	**2**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
34	Дош а, предложени а.	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
35-36	Х1уманаш билгалйен дешнаш.	**2**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

37	**Талламан болх**	**1**	**1**	**0**		Диктант
38	Г1алаташ т1ехь болх. Доккха элп	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
39	Доккха элп	**1**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
40	Дешт1аьхьенаш	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
41-42	Х1уманийн дар билгалден дешнаш	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
43-44	Х1уманийн билгало гойту дешнаш.	**2**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
45-46	Гергара дешнаш.	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
47	1амийнарг т1еч1аг1дар Гергара дешнаш	**1**	**0**	**0**		
48-49	Предложени	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
50	1амийнарг карладаккхар Нохчийн абат	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
52-53	Дешнаш сехьадахар	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
54-55	Дехий, доций мукъа аьзнаш	**2**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
56-57	Мукъаза шиъ шалха элп хьалха-т1аьхьа нисделча нийсайаздар	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
58-59	Х1ума билгалъеш долу дешнаш.	**2**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
60-61	Дешт1аьхьенаш	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

62	Парг1ат диктант (аг1о № 136)	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
63-64	Х1уманийн дар билгалден дешнаш	**2**	**0**	**0**		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
65	**Шеран талламан болх.**	**1**	**1**	**0**		Диктант
66	Г1алаташ т1ехь болх Текст	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
67	Текст	**1**	**0**	**0**		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
68	Шарахь 1амийнарг т1еч1аг1дар	**1**	**0**	**0**		
Программаин сахьтийн йукъара терахь		**68**	**3**			

Нохчийн меттан поурочни планировани
3 класс

№	Урокан тема.	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
1амийнарг карладаккхар. 5с.						
1	Къамел. Текст.	1	0	0		https://desharkho.ru/
2	Предложени.	1	0	0		www.urok95/ru
3	Доларчу ц1ерашкахь доккха элп йаздар.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
4	Талламан диктант.	1	1	0		диктант
5	Г1алаташ т1ехь болх бар. Цхьанаораман дешнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Аьзнаш а, элпаш а. 13 с.						
6	Аз а,элп а вовшех муха къаьста?	1	0	0		https://desharkho.ru/

7	Аьзнаш а, элпаш а.	1	0	0		www.urok95/ru
8	Дош. Дешдакъа. Дош сехьадаккхар.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
9	Деха а, доца а мукъа аьзнаш.	1	0	0		www.urok95/ru
10	Шалхачу элпашца билгалдеш долу аьзнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/
11	Изложени «Бух1анан к1орни». Аг1о-28. (кечам)	1	0	0		https://desharkho.ru/
12	Изложени «Бух1анан к1орни».	1	0	1		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
13	Шалхачу элпашца билгалдеш долу аьзнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
14	Къасторан хьаьркаш.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
15	Доца шеконан мукъа аьзнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
16	Талламан диктант.	1	1	0		диктант
17	Г1алаташ т1ехь болх. Доца шеконан мукъа аьзнаш.					https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
18	Дешан чаккхенгахь –Н йаздар.	1	0	0		https://desharkho.ru/
Предложени. 12 с.						
19	Дийцаран а, хаттаран а предложенеш.	1	0	0		www.urok95/ru
20	Айдаран предложени.	1	0	0		www.urok95/ru
21	Т1еч1аг1дар.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
22	Подлежащи а, сказуеми а.	1	0	0		www.urok95/ru
23	Подлежащи а, сказуеми а.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
24	Подлежащи а, сказуеми а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
25	Изложени «Ч1ерий лецар». (аг1о 58-59) (кечам)	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
26	Изложени «Ч1ерий лецар».	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
27	Предложени а, дешнийн цхьанакхетарш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
28	Предложениа, дешнийн цхьанакхетарш а.	1	0	0		www.urok95/ru
29	Текст.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
30	Текст.	1	0	0		https://desharkho.ru/
Дешан х1оттам. 12 с.						
31	Орам.	1	0	0		www.urok95/ru

32	Суьрта т1ехь барта дийцар х1оттор. (аг1о 74, шардар 146)	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
33	Сочинени «1а»	1	0	1		
34	Орамехь шалха мукъаза элпаш йаздар.	1	0	0		www.urok95/ru
35	Чаккхе.	1	0	0		https://desharkho.ru/
36	Изложени «Ши газа». (аг1о 94). (кечам)	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
37	Изложени «Ши газа». (аг1о 94).	1	0	1		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
38	Дешан чаккхенга шала мукъаза элпаш йаздар.	1	0	0		www.urok95/ru
39	Дешхьалхе.	1	0	0		www.urok95/ru
40	Дешхьалхе а, дешт1аьхье а.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
41	Талламан диктант	1	1	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
42	Г1алаташ т1ехь болх бар. Суффикс.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Къамелан дакъош. 3 с.						
43	Къамелан дакъош.	1	0	0		www.urok95/ru
44	Къамелан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/
45	ЦIердешнийн терахьаш.	1	0	0		www.urok95/ru
Ц1ердош. 7 с.						
46	Ц1ердош.	1	0	0		www.urok95/ru
47	Доккхачу элпаца йазден ЦIердешнаш	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
48	ЦIердешнийн терахьашца хийцадалар.	1	0	0		www.urok95/ru
49	ЦIердешнийн классаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/
50	ЦIердешнийн классаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
51	ЦIердешнийн дожаршца хийцадалар. (легар).	1	0	0		www.urok95/ru
52	ЦIердешнийн дожаршца хийцадалар. (легар).	1	0	0		https://desharkho.ru/
Билгалдош. 4 с.						
53	Билгалдош.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
54	Дуьхьал маь1на долу билгалдешнаш.	1	0	0		www.urok95/ru
55	Лааме а, лаамаза а билгалдешнаш.	1	0	0		www.urok95/ru
56	Лааме а, лаамаза а билгалдешнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

Хандош. 9с.						
57	Хандош.	1	0	0		www.urok95/ru
58	Хандош.	1	0	0		https://desharkho.ru/
59	Хандош.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
60	Хандешнийн хенашца хийцадалар.	1	0	0		www.urok95/ru
61	Хандешнийн хенашца хийцадалар.	1	0	0		https://desharkho.ru/
62	Хандешан билгалза кеп.	1	0	0		www.urok95/ru
63	Хандешан билгалза кеп.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
64	Хандешнашца ЦА, МА нийсайаздар.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
65	Талламан диктант.	1	1	0		диктант
	Шарахь 1амийнарг карладаккхар. 3 с.					
66	Г1алаташ т1ехь болх.Текст	1	0	0		www.urok95/ru
67	Дешан х1оттам.	1	0	0		https://desharkho.ru/
68	Къамелан дакъош	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Программица сахьтийн барам		68	4	4		

НОХЧИЙН МЕТТАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

4 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс.
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
1	Дош. Предложени. Текст	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
2	Предложенин меженаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

3	Текстийн тайпанаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
4	Талламан болх	**1**	**1**	**0**		Диктант
5	Г1алаташ т1ехь болх Аьзнаш а, элпаш а	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
6	Аьзнаш а, элпаш а Дешдакъа	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
7	Дешан х1оттам.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
8	Чолхе дешнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
9	Дешхьалхенийн нийсайаздар. Дешхьалхе, дешт1аьхье.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
10	Къасторан ь,ъ хьаьркаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
11	Къамелан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
12	Къамелан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
13	Къамелан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
14	Изложенина кечам бар (аг1о 43).	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
15	Изложени. ШЕРАН ЗАМАНАШ.	1	0	1		Изложени
16	Предложенин цхьанатайпа нара меженаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

17	Предложенин цхьанатайпанара меженаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
18	Предложенин цхьанатайпанара меженаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
19	Талламан болх	1	1	0		Диктант
20	Г1алаташ т1ехь болх. Текст.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
21	Текст.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
22	Ц1ердош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
23	ЦIердешнийн дожарш.Ц1ерниг дожар	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
24	Доланиг дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
25	Лург дожар	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
26	Дийриг дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
27	Коьчалниг дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
28	Хотталург дожар	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
29	Меттигниг дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
30	Дустург дожар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
31	ЦIердешнийн легарш.	1	0	0		https://desharkho.ru/

						https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
32	ЦIердешнийн легарш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
33	Сочинени «1а» (аг1о 73) (кечам)	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
34	Сочинени «1а»	1	0	1		Сочинени
35	ЦIердешнийн дукхаллин терахь.					https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
36	Билгалдош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
37	Талламан болх.	1	1	0		Диктант
38	Г1алаташ т1ехь болх.. Билгалдош.	1	0	0		
39	Лааме а,лаамаза а билгалдешнаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
40	Билгалдешнийн дожаршца хийцадалар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
41	Билгалдешнийн дожаршца хийцадалар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
42	Билгалдешнийн хьалхара легар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
43	Билгалдешнийн шолг1а легар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
44	Карладаккхар,т1еч1аг1дар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
45	Терахьдош. Масаллин а, рог1аллин а терахьдешнаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

46	Масаллин а, рог1аллин а терахьдешнаш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
47	Ц1ерметдош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
48	Йаххьийн ц1ерметдешнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
49	Йаххьийн ц1ерметдешнаш.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
50	Изложени («Ши накъост» аг1о 107) (кечам)	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
51	Изложени «Ши накъост»	1	0	1		Изложени
52	Хандош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
53	Хандешнийн хенашца хийцадалар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
54	Хандешан билгалза кеп.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
55	Хандешан билгалза кеп.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
56	Хандешан карара хан	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
57	Хандешан йахана хан	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
58	Хандешан йог1у хан	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
59	Хандешнашца ца,ма нийсайаздар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/

60	Чолхе предложени	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
61	Чолхе предложени	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
	Т1едерзар – 1с.					
62	Т1едерзар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
63	1амийнарг карладаккхар. Предложени.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
64	Дешан х1оттам.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
65	Талламан диктант.	1	1	0		Диктант
66	Г1алаташна т1ехь болх бар. Къмалан дакъош.	1	0	0		
67	Къмалан дакъош.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ ps95.ru/dikdosham/
68	Шарахь 1амийначун жам1 дар.	1	0	0		
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68	4	3		

Хьехаран-методикин латтор

Дешархочунна:

1.Нохчийн мотт. Белхан тетрадь. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.

2.Учебник Э.Х.Солтаханов., И.Э.Солтаханов., С.Э.Эдилов., «Нохчийн мотт» 4класс. Соьлжа-Г1ала АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2022 ш.

3.Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хьехархочунна:

1.Эдилов С.Э. Ловзуш, Iема. Юьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. (Играя, учимся. Методическое пособие для учителей начальных классов). – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 с.
2.Эдилов С. Э. Изложени йазйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 240 аг1о.
3.Эдилов С. Э. Сочинени йазйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 аг1о.

Хаамийн-ресурсийн латтор

1.Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus

2.Образовательный портал «Чеченская электронная школа» //URL:https://desharkho.ru

3.Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: https://ps95.ru/dikdosham/ru